

Wraakpornografie: een onbegrepen fenomeen

Hoe wetgever en publiek bijdragen aan het leed van slachtoffers

OOK IN DEZE NOVUM:

“Spaanse”
hypotheek-
renteaf trek?!

Een revival van
politieke religie?

Hebt u de kleine
lettertjes ook al
gelezen? - Waarom
het van belang is
om de consument
op financieel vlak
beter te informeren
en waarschuwen

Het experiment:
balans in onze
gedecentraliseerde
eenheidsstaat

Faculteitszaken -
Jouw mening: wat
doen we er eigenlijk
mee?

Vergeten
rechtvaardigheid:
ethische reflecties
op het aansprak-
elijkheidsrecht

Het ervaringsfeit
van de Nederlandse
burger

Serie:
Technology&Law

Column Andreas
Kinneging - Valt
Amerika uit elkaar?

INHOUDSOPGAVE

- 2 Inhoudsopgave**
- 3 Voorwoord**
- 4 “Spaanse” hypotheekrenteaftrek?!**
- 6 Vergeten rechtvaardigheid: ethische reflecties op het aansprakelijkheidsrecht**
- 10 Hebt u de kleine lettertjes ook al gelezen? - Waarom het van belang is om de consument op financieel vlak beter te informeren en waarschuwen**
- 12 Het ervaringsfeit van de Nederlandse burger**
- 14 Wraakpornografie: een onbegrepen fenomeen -
Hoe wetgever en publiek bijdragen aan het leed van slachtoffers**
- 17 Faculteitszaken - Jouw mening: wat doen we er eigenlijk mee?**
- 18 Een revival van politieke religie?**
- 20 Technology&Law**
- 22 Het experiment: balans in onze gedecentraliseerde eenheidsstaat**
- 24 De Vereniging: JFV Grotius**
- 26 Column Andreas Kinneging - Valt Amerika uit elkaar?**

Maart Editie

NOVUM

NOVUM is het juridisch faculteitsblad der JFV Grotius te Leiden. NOVUM is ontstaan uit een fusie tussen het faculteitsblad Trias (1968) en het blad Request (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl.

NOVUM is aangesloten bij de Stichting Landelijk Overleg Juridische Faculteitsbladen (LOJF).

Oplage: 750 exemplaren
Lay-out: M.L.R. Goudsmit
Druk: JP Offset
ISSN-nummer: 1567-7931

U kunt NOVUM vinden bij de ingang van de faculteit, de C-gang op de begane grond, het restaurant en bij C131. De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen. De inhoud van de artikelen vertegenwoordigt niet noodzakelijkerwijs de mening van de redactie.

© Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden gereproduceerd zonder voorafgaande toestemming van de redactie.

Redactie
Hoofdredacteur
Tonko van Leeuwen
novum@law.leidenuniv.nl

Eindredacteur
Liz van Ringelestijn
novum@law.leidenuniv.nl

Redacteuren
- Fatima Jarmohamed
f.n.jarmohamed@gmail.com
- Anna Tsheichvili
anna.tsheichvili@gmail.com
- Maurits Helmich
m.m.helmich@gmail.com
- Mohammad Sharifi
the.sharifmo@gmail.com
- Marthe Goudsmit
mlrsgoudsmit@gmail.com

- Hanneke Vollaers
hvollaers@gmail.com
- Laetitia Houben
laetitiahouben@gmail.com
- Corné Smit
cornesmit95@gmail.com

Adviesraad
- Prof. mr. dr. P.M. Schuyt
- Prof. mr. dr. A.G. Castermans
- Prof. mr. S.C.W. Douma
- Mw. drs. A.F.M. van der Helm
- Dhr. mr. R. Passchier
- Michelle Verheij, Assessor FdR
- Bob de Koning, praeses JFV Grotius

Contact
novum@law.leidenuniv.nl

Voorwoord

Geachte lezer,

De wintermaanden achter ons latend, komt het einde van het collegejaar langzaam in zicht. Geheel begrijpelijk is het als u daar nog niet bij stil heeft gestaan, want er is momenteel een constante stroom aan nieuwsfeiten, zowel in binnen- als buitenland. Nederland gaat binnenkort naar de stembus en de VS heeft moeite met aanpassen aan President Trump, twee dingen die u vast niet zijn ontgaan. Tussen al dit geweld door is het de redactie wederom gelukt om een mooie editie van NOVUM voor u klaar te maken.

De campagnes zijn geen ontkomen aan, dus Corné neemt deze maand de politieke religie onder de loep (*pag. 18*). Met de opkomst van Jesse ‘Kennedy’ Klaver heeft deze vorm van campagne voeren een nieuw gezicht. Mohammad werpt vanuit een EU-perspectief een blik op een politiek heet hangijzer, namelijk de hypotheekrenteaftrek (*pag. 4*) en voor duiding over wat er allemaal gaande is in de Verenigde Staten op dit moment biedt de column van prof. Kinneging uitkomst. (*pag. 26*)

Deze editie is ook het begin van een nieuwe reeks, genaamd Technology&Law. Martijn Beck zal u de komende paar maanden – tot aan de zomer – verschillende (aankomende) technologische verandering uitleggen, die het werk van elke jurist ingrijpend gaan veranderen. In deze eerste editie een overzicht van wat voor soort ontwikkelingen er allemaal aan komen. (*pag. 20*)

Fatima buigt zich over de welbekende leus “Geld lenen kost geld” en wat daar zoal aan schort (*pag. 10*), terwijl Anna de verhouding tussen Rijk en gemeente uitpluist, met een mooie historische teruggreep naar Thorbecke. (*pag. 22*) Nog verder terug in de tijd gaat Laetitia, die het Jansen/Jansen-arrest in een nieuw licht plaatst door een vorm van *forgotten justice* op te rakelen, namelijk de commutatieve rechtvaardigheid. (*pag. 6*)

Wederom voor ieder wat wils; een editie vol actualiteit en verdieping.

Ik wens u veel leesplezier.

Tonko van Leeuwen

Hoofdredacteur NOVUM

www.novummagazine.nl
www.facebook.com/novummagazine.nl

Hoe zit het ook al weer met de hypotheekrenteaftrek? Al jaren is het een veelbesproken onderwerp in politieke en maatschappelijke discussies. De hypotheekrenteaftrek blijkt dan ook ontzettend populair te zijn als hoofdonderwerp binnen vele fiscaal-economische beleidsstukken, vooral tijdens de verkiezingstijd. Uit de recente doorrekening van het Centraal Planbureau (CPB) op basis van elf verkiezingsprogramma's blijkt dat de meeste politieke partijen de hypotheekrenteaftrek verder willen beperken.¹ Dit pareltje binnen de Nederlandse fiscaliteit kost de Nederlandse staat immers enorm veel geld en het is maar de vraag of de voordelen ervan zwaarder wegen dan de nadelen.²

In deze bijdrage staat deze welbekende discussie rondom de hypotheekrenteaftrek echter niet centraal. De hypotheekrenteaftrek zal daarentegen worden belicht vanuit een Europeesrechtelijk invalshoek door middel van een recent gewezen arrest door het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU).³ Voor de in Nederland wonende belastingplichtige (binnenlands belastingplichtige) blijkt de faciliteit van de hypotheekrenteaftrek in principe een goede motiverende factor te zijn om te opteren voor een eigen woning. In beginsel mogen dan bepaalde kosten worden afgetrokken van het inkomen in box 1 (inkomen uit werk en woning). Zo biedt de belastingwet hoofdzakelijk de mogelijkheid om de rente van een hypotheek of lening ten behoeve van de aankoop van een eigen woning in aftrek te brengen.⁴

De Wet op de Inkomstenbelasting 2001 (Wet IB 2001) biedt de hypotheekrenteaftrek aan als aftrekpost voor de belastingplichtige, maar hoe zit het nu als er sprake is van een niet in Nederland wonende belastingplichtige (buitenlands belastingplichtige)? Mag zo'n buitenlandse belastingplichtige bepaalde kosten in verband houdende met een eigen woning binnen de Europese interne markt in aftrek brengen op Nederlands inkomen? Advocaat-generaal Wathelet concludeert in grote lijnen van wel. Het is namelijk in strijd met het Europees recht als de hypotheekrente van een eigen

woning in een EU-lidstaat niet in aftrek kan worden gebracht op het in Nederland gerealiseerd inkomen.⁵ Volgens de A-G dient het uitgangspunt juist te zijn dat iedere lidstaat waarin de belastingplichtige werkt, moet toestaan dat negatieve inkomsten (bijvoorbeeld rente) pro rata in mindering worden gebracht op de inkomsten waarover belasting wordt geheven.

Casus X

Wat zijn de feiten precies? Persoon X heeft de Nederlandse nationaliteit en woont in Spanje. In het jaar 2007 kwalificeert X daarom als buitenlands belastingplichtige voor de Nederlandse inkomstenbelasting. Het verschil tussen buitenlandse en binnenlandse belastingplicht is afhankelijk van de woonplaats en het bestaan van Nederlands inkomen.⁶ Voor de Wet IB 2001 betekent dit onder meer een verschillend heffingsregime. En hoewel X als buitenlands belastingplichtige kwalificeerde, heeft hij geopteerd voor toepassing van de regels voor binnenlandse belastingplichtigen in de inkomstenbelasting.⁷ X genoot in 2007 een loon van 77.606 euro uit zijn Nederlandse BV en hij ontving tevens 51.516 euro in verband met verrichte werkzaamheden voor een in Zwitserland gevestigde vennootschap. X geniet geen inkomen uit Spanje, maar heeft daar wel een eigen woning. Opgemerkt dient ook te worden dat X onder het Europees recht in casu niet als werknemer kwalificeert.

In geschil is de omvang van de door X in Nederland verschuldigde bedrag aan inkomstenbelasting. Volgens de uitspraak in eerste aanleg is de Nederlandse

hypotheekrenteaftrek?!

Mohammad Sharifi

fiscus niet verplicht om X binnen de heffing van de inkomstenbelasting voor dit geval als buitenlands belastingplichtige gelijk te behandelen als een binnenlands belastingplichtige. In hoger beroep voert X aan dat hij de hypotheekrente ten laste van zijn woning in Spanje wel zou moeten kunnen aftrekken in Nederland ongeacht zijn status als buitenlands belastingplichtige. Uiteindelijk heeft de Hoge Raad de zaak voorgelegd aan het HvJ EU waarbij er een aantal prejudiciële vragen zijn gesteld.

X geniet 60% van zijn inkomen in Nederland en 40% in Zwitserland. Het is voor de Hoge Raad onduidelijk hoe rekening moet worden gehouden met de negatieve inkomsten van X. Volgens de Hoge Raad was de zogenoemde ‘Schumacker’-jurisprudentie van toepassing. De HR onderstreepte bovendien dat de in Spanje wonende Nederlander zijn inkomen niet voor het volle bedrag had verkregen in een lidstaat waarbij het mogelijk zou zijn om dat inkomen in de belastingheffing te betrekken en uitsluitend op dat inkomen eventuele aftrekposten op zou kunnen toepassen.

“De Nederlandse hypotheekrenteaftrek is niet alleen interessant binnen de huidige politieke discours, maar veroorzaakt zelfs een groter aandachtspunt en spanningsveld tussen binnenlandse en buitenlandse belastingplicht in de inkomstenbelasting.”

Het 90%-criterium

In essentie gaat de kwestie rondom de hypotheekrenteaftrek voor X om interpretatie van de zogenaamde ‘Schumacker’-leerstuk.⁸ Dit leerstuk is voor lange tijd beperkt gebleven tot situaties waarin belanghebbende slechts inkomen geniet uit één lidstaat. In casu is dat natuurlijk niet het geval geweest. Belangrijk in Schumacker was het 90%-criterium.⁹ Hiermee beoogde het HvJ EU een harde vereiste op te stellen inhoudende dat de staat waar inkomen wordt genoten slechts gehouden was aftrekposten binnen de persoonlijke sfeer, zoals de hypotheekrenteaftrek, toe te laten indien minstens 90 procent van het inkomen in die staat werd verdiend. Vanuit de Europese Commissie volgde hierna wel een advies om dit criterium te verlagen naar 75 procent, maar er is in de casuïstiek geen gehoor aan gegeven.¹⁰

Het arrest X breekt echter wel met dit leerstuk. Zowel de A-G als het Hof concluderen dat Schumacker (en

Rieback) niet meer relevant zijn terwijl het feitencomplex binnen zaak X niet radicaal afwijkt. Het HvJ EU beslist daarom dat de Nederlandse fiscus moet kijken naar de persoonlijke situatie van X. Als simpele reden hiervoor wordt aangevoerd dat X helemaal geen inkomen geniet in zijn woonstaat Spanje. Het zou van Nederland fair zijn om van persoon X 60 procent van de negatieve inkomsten uit de Spaanse woning in aftrek toe te laten nu inkomsten in de woonstaat ontbreken.

Slot

Kenmerkend is dat het Hof in dit arrest niet alleen een strikt leerstuk doorbreekt, maar zich in beginsel ook voorstander laat blijken van een vorm van fractionele belastingheffing tussen lidstaten. De belastingplichtige verdient immers een deel van het inkomen in Nederland en een ander deel in Zwitserland. De Nederlandse fiscus moet voortaan derhalve kijken naar de rato van het totale (wereld)inkomen om op grond daarvan eventuele aftrekposten op te nemen. De hypotheekrenteaftrek van de Spaanse woning van X is slechts een voorbeeld. De wetgever dient binnen de Wet IB 2001 ook aanpassingen door te voeren in lijn met dit arrest. Zo is het bepaalde in artikel 7.8 Wet IB 2001 (codificatie van het 90%-criterium) niet langer te handhaven. Tot slot zal de wetgever zich ook moeten beraadslagen om vormen van particuliere belastingontwijking te voorkomen door bijvoorbeeld ontwijking door creativiteit met de progressieve tarief binnen de Wet IB 2001 te voorkomen. Enfin, de Nederlandse hypotheekrenteaftrek is niet alleen interessant binnen de huidige politieke discours, maar veroorzaakt zelfs een groter aandachtspunt en spanningsveld tussen binnenlandse en buitenlandse belastingplicht in de inkomstenbelasting. **N**

1. <https://fd.nl/economie-politiek/1187969/aftrek-van-hypotheekrente-verder-onder-druk>.

2. <https://fd.nl/economie-politiek/1152691/onderzoekers-pleiten-voor-versneld-afschaffen-hypotheekrenteaftrek>.

3. HvJ EU 9 februari 2017, C-283/15 (X).

4. Zie artikel 3.119a Wet IB 2001.

5. HvJ EU (A-G) 7 september 2016, C-283/15 (X).

6. Zie artikel 2.1 Wet IB 2001.

7. Oude artikel 2.5 Wet IB 2001.

8. HvJ EG 14 februari 1995, nr. C-279/93 (Schumacker).

9. Idem, “geheel of nagenoeg geheel”.

10. HvJ EU 18 juni 2015, nr. C-9/14 (Kieback).

Vergeten

ethische reflecties op

Een bekende uitspraak van de Hoge Raad in het aansprakelijkheidsrecht is het arrest Jansen/Jansen.¹ Het betrof hier een vriendendienst, waarbij één zus de ander hielp met een verhuizing, maar daarbij verwondingen opliep. Het arrest is bekend geworden door het criterium van een ‘ongelukkige samenloop van omstandigheden,’ dat nogal wat stof deed opwaaien in de rechtswetenschap. De argumentatie van de Hoge Raad werd niet helemaal begrijpelijk en duidelijk geacht.

In het boek *Forgotten Justice* (2013) confronteert de rechtstheoreticus Allan Beever² het tegenwoordige recht confronteert met een ongemakkelijke boodschap: het begrijpt zichzelf niet meer. Door de eeuwen heen hebben juristen, rechters en rechtswetenschappers zich een opvatting van het recht eigen gemaakt die gebrekkig is. In de moderne politieke en rechtsfilosofie is een te grote nadruk te komen liggen op de staat, wat gevolgen heeft gehad voor opvattingen over rechtvaardigheid. In tegenstelling tot een traditionelere rechtvaardigheidsopvatting, waarin de morele verhouding tussen individuen centraal staat, *voorafgaand* aan inmenging van een staat, is een paradigma-shift opgetreden van *commutatieve* naar *distributieve* rechtvaardigheid, waarbij de eerste gaandeweg vergeten is.

“Door de eeuwen heen hebben juristen, rechters en rechtswetenschappers zich een opvatting van het recht eigen gemaakt die gebrekkig is.”

Beever’s theorie zal hier worden uitgewerkt aan de hand van twee filosofen: John Stuart Mill en Aristoteles, die beiden de twee vormen van rechtvaardigheid illustreren. Kan een dergelijke filosofische benadering ons een nieuw inzicht geven in het arrest Jansen/Jansen, en ons daarbij beter doen begrijpen waarom de Hoge Raad deze weg bewandelde?

Een ongelukkige samenloop

In 1994 vindt Monique Jansen een nieuw appartement. Ze vraagt haar zus Wendy om haar op 10 mei te helpen met het inrichten van de woning. Wendy gaat akkoord en die dag sjouwen de zusjes af en aan meubels het appartement in. Als Wendy en Monique samen een kast de trap optillen en deze in de lift proberen te krijgen, gaat het echter mis. Monique draait de kast horizontaal om

deze door het portaal te krijgen, maar verliest daarbij haar evenwicht. In een wanhopige reactie geeft ze de kast een duw, waardoor Wendy’s pols bekneld raakt tussen de kast en de deur die toegang verschaft tot de lift. Wendy loopt ernstig letsel op: haar rechter onderarm moet gedeeltelijk worden geamputeerd.

De rechter werd de volgende vraag voorgelegd: heeft Monique onrechtmatig gehandeld jegens Wendy? In het hogere beroep oordeelde het Hof dat Monique onzorgvuldig en daarmee onrechtmatig jegens Wendy heeft gehandeld. Ze heeft het reële gevaar in het leven geroepen dat zij de controle over de kast zou verliezen en dat Wendy als gevolg daarvan letsel zou oplopen. Omdat dit gevaar zich heeft verwezenlijkt en tot schade heeft geleid, is Monique hiervoor aansprakelijk. De Hoge Raad meende dat het Hof een onjuiste maatstaf had gehanteerd. De mogelijkheid van een ongeval, dat wordt verwezenlijkt door bepaald gedrag, maakt dat gedrag niet direct onrechtmatig. Het gevaarscheppende gedrag is slechts onrechtmatig als het zó waarschijnlijk was dat er een ongeval uit zou volgen, dat de dader zich logischerwijs anders had moeten gedragen. Uiteindelijk oordeelt de Hoge Raad dat hier sprake was van een ‘ongelukkige samenloop van omstandigheden.’

“Met deze uitspraak deed dit – enigszins vage – criterium haar intrede in het aansprakelijkheidsrecht.”

Met deze uitspraak deed dit – enigszins vage – criterium haar intrede in het aansprakelijkheidsrecht. In de literatuur is deze maatstaf allesbehalve populair. Hijma noemt het in de annotatie bij het arrest ‘misleidend’. Andere juristen spreken van het criterium als ‘nietszeggend’ en zelfs als ‘etikettenzwendel’.³

Een beschaafde calculus: J.S. Mill en distributieve rechtvaardigheid

In beginsel vormen de Kelderluik-criteria het gebruikelijke toetsingskader voor gevaarzetting.⁴ De Hoge Raad noemt in dit arrest vier gezichtspunten om onrechtmatig gedrag vast te stellen:

rechtvaardigheid: het aansprakelijkheidsrecht

Laetitia Houben

- De kans dat derden niet de noodzakelijke oplettendheid en voorzichtigheid in acht zullen nemen.
- De kans dat daaruit ongevallen ontstaan.
- De ernst van de gevolgen daarvan.
- De mate van bezwaarlijkheid van de te nemen voorzorgsmaatregelen.

De Kelderluik-criteria passen goed binnen een zogenaamde moderne rechtvaardigheidsopvatting, namelijk die van de distributieve rechtvaardigheid. Deze rechtvaardigheid ziet op een *proportionele* verdeling van materieel en immaterieel bezit binnen de samenleving. In deze opvatting is een grote rol weggelegd voor de staat, die toeziet op deze verdeling door rechten en plichten toe te kennen aan de bevolking. Hierin zou ook het privaatrecht haar oorsprong kennen.

Deze opvatting is terug te voeren op de filosofische stroming van het utilisme, zoals (onder meer) uiteengezet door John Stuart Mill (1806-1873). Voor het utilisme is het principe van nut leidend. Gedrag is te beoordelen op basis van hoeveel het bijdraagt aan het maximaliseren van het *algemeen* geluk. Als een individu slachtoffer is van een onrechtmatige daad, komt dat niet omdat alleen hij hiervan slachtoffer is, maar omdat hij schade ondervindt van een daad die gepleegd is tegen de samenleving als geheel. Zodoende staan individuele rechten in de schaduw van de samenleving als geheel. Het belang van bijvoorbeeld eigendom is gelegen in de gevolgen voor het algemeen belang. Beaver ziet dit als de kern van het moderne recht: het doel van de wet is om de samenleving *als geheel* te beschermen, eerder dan bepaalde individuen. Rechten en plichten moeten het meest efficiënt worden verdeeld met het oog op welvaartsmaximalisatie.

“Rechten en plichten moeten het meest efficiënt worden verdeeld met het oog op welvaartsmaximalisatie.”

In Kelderluik zien we parallellen met deze lijn. Het ongeval was gemakkelijk te voorkomen door het treffen van simpele maatregelen (zoals het luik sluiten of een bordje neerzetten). De gedaagde had daarnaast kunnen verwachten dat de bezoekers niet goed zouden opletten in de bar omdat het donker was. De kosten voor de te nemen voorzorgsmaatregelen waren laag, de waarschijnlijkheid van een ongeval hoog. Kelderluik geeft daarnaast abstracte, algemene criteria: van individualiteit

en interpersoonlijkheid is geen sprake: het gaat om een efficiënte risico-verdeling. Hoe kunnen we zo goedkoop mogelijk zo veel mogelijk risico's beperken? Wat is de ernst van de schade? Wat zijn de kosten van de voorzorgsmaatregelen?

Monique zou volgens de Kelderluik-criteria waarschijnlijk aansprakelijk zijn op grond van een onrechtmatige daad. De vriendendienst waarvan hier sprake is, is een activiteit die objectief risicoverhogend is (en dus gevaarzettend). Niet iedere gevaarzettende handeling is onrechtmatig, maar in dit geval kan dat wel worden verdedigd. Iemand die een grote kast een duw geeft, wetende dat zich aan de andere kant iemand bevindt, neemt het risico dat de ander daardoor gewond raakt. Dit is dan ook wat het Hof stelde in het hoger beroep. Men zou tevens kunnen stellen dat Monique als eigenaar van de kast en als initiatiefnemer van de verhuizing onvoldoende veiligheidsmaatregelen heeft genomen door na te laten om een stoel tegen de deur te zetten. Misschien is de hele situatie onrechtmatig: Monique had professionele verhuizers moeten inhuren, omdat ze had kunnen weten dat dergelijke verhuiscapriolen de capaciteiten van de zusjes te boven gingen.

Rechtvaardigheid op zichzelf: Aristoteles en commutatieve rechtvaardigheid

Is er nog een andere (traditionelere) benadering mogelijk in dit geval? Hiervoor kunnen wij een beroep doen op Aristoteles (384 v. Chr. - 322 v. Chr.). In boek V van de *Ethica Nicomachea* bespreekt Aristoteles de rechtvaardigheid.⁵ Hij maakt hier het onderscheid tussen algemene (of wettelijke) rechtvaardigheid en specifieke rechtvaardigheid. Iemand is rechtvaardig in algemene zin als hij zich aan de wet houdt. De specifieke rechtvaardigheid ziet op het in acht nemen van gelijkheid tussen mensen onderling en het niet meer of minder nemen dan iemand toekomt. De specifieke rechtvaardigheid valt in twee uiteen: de distributieve rechtvaardigheid (zoals hiervoor besproken) en de corrigerende (commutatieve) rechtvaardigheid. De corrigerende rechtvaardigheid reguleert transacties tussen burgers. Transacties kunnen vrijwillig aangegaan worden – koop en huur – of tegen de zin in – diefstal, overspel, of doodslag. De corrigerende rechtvaardigheid wordt daarnaast gekenmerkt door aritmetische evenredigheid en ziet erop dat het juiste midden tussen partijen wordt bewaard. Als een rechter dit midden moet herstellen, gaat hij niet proportioneel te werk, maar vertrekt vanuit een absoluut gelijkheidsbeginsel. Het onrecht wordt zonder onderscheid des persoons vereffend. Dit onrecht bestaat

niet alleen in schade van materiële goederen, maar ook in verwonding van één partij door een andere partij. De een wint iets ten opzichte van de ander, die iets verliest. Corrigerende rechtvaardigheid betreft dus eveneens de verhouding tussen twee mensen: het is een *interpersoonlijke* rechtvaardigheid.

Keren wij terug naar Jansen/Jansen: er is hier sprake van een interactie tegen beider zin in. De vriendendienst hebben zij weliswaar afgesproken, maar het ongeluk was uiteraard geen *part of the deal*. Wendy verliest tegen haar zin in (en tegen Monique's zin) haar onderarm. Maar is hier sprake van een winst voor Monique en een verlies voor Wendy? Is hier onrecht geschied, als gevolg waarvan een midden moet worden hersteld? Dit is alleen het geval als Monique's gedrag onrechtvaardig is.

Aristoteles meent dat iemand alleen rechtvaardig dan wel onrechtvaardig kan handelen als hij dat uit eigen beweging doet.⁶ Kennelijk is een bepaalde vorm van kennis vereist. Wie ondergaat de handeling, welke middelen zijn hiervoor nodig en welk resultaat is beoogd? Monique moet dan ook weten wat zij doet. Aristoteles gaat verder: er is ook sprake van een onrechtvaardige handeling als iemand weet dat hij schade toebrengt maar niet met voorbedachten rade handelt. Er is dan sprake van een verwijtbare fout. De oorsprong van de handeling ligt in de persoon zelf. Als voorbeeld noemt Aristoteles handelingen die voortkomen uit drift en “alle andere emoties waaraan de mens noodzakelijk of van nature onderhevig is.” Ook al is dit een onrechtvaardige handeling, het maakt een mens niet meteen onrechtvaardig. De toegebrachte schade is namelijk niet aan slechtheid van de persoon te wijten, want hij komt niet voort uit een bewuste keuze.

Schade kan eveneens per ongeluk ontstaan, namelijk wanneer men de schade redelijkerwijs niet kon verwachten. Zien wij hierin wellicht een aanknopingspunt met het criterium van ‘ongelukkige samenloop van omstandigheden’?

Het is duidelijk dat het niet Monique's bedoeling was om Wendy letsel toe te brengen en zij lijdt zelf ook onder de situatie. Er is geen midden dat moet worden hersteld.

Men kan beargumenteren dat Monique redelijkerwijs had kunnen weten dat er schade zou kunnen ontstaan. Ze heeft dan weliswaar niet met voorbedachten rade gehandeld, maar toch zou dit volgens Aristoteles onrechtvaardig zijn. Er moet wel sprake zijn van handelen uit een drift of emotie. Dat is hier niet het geval: Monique reageerde uit paniek, in een wanhopige poging om de situatie te redden. En zelfs al zou ze wel vanuit een emotie gehandeld hebben, dan zou haar *handeling* onrechtvaardig zijn, maar dat zou haar niet direct tot een onrechtvaardig *persoon* maken. Eveneens had Monique niet kunnen inschatten dat er schade zou ontstaan. De gevolgen van haar handelen kon ze met geen mogelijkheid overzien. Zo oordeelde de Hoge Raad ook: de kans op een ongeluk

was zó klein, dat zij het niet had kunnen voorzien.

Besluit

Zoals uiteengezet biedt de moderne benadering een algemeen kader dat los staat van individualiteit of interpersoonlijkheid. In deze lijn lijkt het aansprakelijkheidsrecht soms té veel van de werkelijkheid te abstraheren, met een zeer ruim schuldconcept als gevolg. Dit kan tot intuïtief erg onrechtvaardige situaties leiden.

“In deze lijn lijkt het aansprakelijkheidsrecht soms té veel van de werkelijkheid te abstraheren, met een zeer ruim schuldconcept als gevolg.”

Een ‘ongelukkige samenloop van omstandigheden’: dit oordeel van de Hoge Raad heeft veel weg van het Aristotelische ‘ongeluk.’ De kans op een ongeluk was zo klein, dat Monique niet onzorgvuldig heeft gehandeld en niet aansprakelijk is voor de schade. Er is hier geen sprake van een onrechtvaardige handeling, en daarom is het vaststellen van schuld niet gepast. De redenering is alsnog wat vaag: bij de Kelderluikzaak was óók sprake van een ongelukkige samenloop van omstandigheden. Maar toch vond de Hoge Raad het hier – intuïtief – op zijn plaats om Monique niet schuldig te achten. Het lijkt alsof zij voor de vriendendienst een andere aansprakelijkheidsmaatstaf hanteren: de calculerende moderne benadering biedt geen rechtvaardige uitkomst omdat zij te erg abstraheert van de concrete omstandigheden en de verhouding tussen Monique en Wendy. Dat de Hoge Raad zijn oordeel niet goed kan beredeneren, bevestigt dat een bepaalde vorm van rechtvaardigheid is vergeten. Aristotelisch gezien is het namelijk erg begrijpelijk: er is geen sprake van een onrechtvaardige handeling door Monique en daardoor is er geen midden dat moet worden hersteld.

Het eindoordeel van de Hoge Raad werd – ondanks de kritiek op het ongelukkige samenloop van omstandigheden-criterium – in de literatuur goed ontvangen en bevredigde het rechtsgevoel.⁷ Dit gevoel sluit kennelijk goed aan bij de commutatieve rechtvaardigheid. Ook al is de commutatieve rechtvaardigheid grotendeels vergeten, kennelijk huist het nog ergens in de intuïties van rechters en rechtswetenschappers. **N**

1. HR 12-05-2000, ECLI:NL:HR:2000:AA5784.

2. Allan Beever is een gerenommeerd rechtstheoreticus, in het bijzonder op het gebied van het privaatrecht.

3. ‘t Mannetje, L., ‘Wie goed doet, goed ontmoet? Over de aansprakelijkheid bij vriendendiensten,’ in: Aansprakelijkheid, Verzekering & Schade (AV&S) 2015, p. 3.

4. HR 5 november 1965, NJ 1966, 136, Kelderluik.

5. Aristoteles, *Ethica Nicomachea*, Groningen: Historische Uitgeverij 1999 (350 v. Chr.), 1129 a 30 e.v.

6. Aristoteles 1999, 1135 a 15 e.v.

7. ‘t Mannetje 2011, p. 4.

HOE BEOORDEEL JIJ JOUW STUDIE?

Beste Student,

Neem plaats in de stoel en geef in de Nationale StudentenEnquête je mening over jouw opleiding en universiteit. Hoe denk jij bijvoorbeeld over je docenten, de studieroosters, inhoud van je opleiding en de faciliteiten? Inmiddels heb je wellicht al een paar jaar van ons een uitnodiging ontvangen om deel te nemen. Toch vragen we je nogmaals om jouw mening, want hoe vaker studenten meedoen, hoe waardevoller het onderzoek.

MAAK KANS OP EEN PRIJS!

*Vul uiterlijk 12 maart 2017 de
Nationale Studenten Enquête in.*

De Universiteit Leiden wil graag jouw mening horen over je opleiding en de universiteit. Daarom vragen we je medewerking aan deze enquête. De uitkomsten gebruiken we om de opleiding en de voorzieningen voor studenten van de universiteit te verbeteren. Jouw mening over je studie en universiteit telt ook mee in de beoordeling van studies in Elsevier en de Keuzegids. In de universitaire Nieuwsbrief publiceren we de resultaten voor de Universiteit Leiden. We stellen je medewerking aan de enquête zeer op prijs. Bij voorbaat dank!

Hebt u de kleine lettertjes

Waarom het van belang is om de consument op financieel

Eind vorig jaar bleek uit onderzoek van de AFM dat de waarschuwing dat geld lenen geld kost, geen (onmiddellijk) effect heeft op het gedrag en de houding van de consument ten opzichte van het afsluiten van een lening. Deze waarschuwing is in 2009 ingevoerd, nadat bleek dat het aantal mensen met problematische schulden in de jaren ervoor dermate toegenomen was. In eerste instantie werd toen gepleit voor een verbod op kredietreclames op televisie¹, maar toen uit onderzoek bleek dat dit geen factor in de problematiek vormde, is men toen overgegaan op de kredietwaarschuwing.² Hoewel het publiek redelijk snel bekend raakte met de slogan ‘Let op! Geld lenen kost geld’, was er tot op heden geen onderzoek verricht naar de daadwerkelijke effecten van de slogan. Omdat er uit gedragswetenschappelijke inzichten bleek dat er twijfels bestonden omtrent de effectiviteit van de kredietwaarschuwing, heeft de AFM in overleg met het Ministerie van Financiën besloten om hier onderzoek naar te doen.³

“Hoewel het publiek redelijk snel bekend raakte met de slogan ‘Let op! Geld lenen kost geld’, was er tot op heden geen onderzoek verricht naar de daadwerkelijke effecten van de slogan.”

Er bestaat zoiets als een ‘eigen verantwoordelijkheid’. Waarom gaat deze vlieger echter niet zomaar op? Bij een dergelijke informatieplicht zijn er verschillende niveaus te onderscheiden waarin overheidshandelen vereist

is. Zo is de waarschuwingsplicht minder strikt in het geval van een professionele belegger – die weet immers beter wat hij doet dan een consument die zich met zijn spaargelden tot de financiële markten wendt. Volgens ’t Hart en Du Perron is er sprake van een geslaagde financiële toezichtwetgeving – dat volgens hen strekt tot het bevorderen van de werking van financiële markten en het beschermen van afnemers – indien de consument desbetreffende financiële producten afneemt die het beste bij zijn voorkeuren passen.⁴ Met andere woorden: bij de toepassing van dit criterium zou de consument die een geldlening wenst af te sluiten waarbij het spaak zou lopen bij de terugbetaling ervan, worden tegengehouden.⁵ Dat hier een bepaalde vorm van paternalisme aan te pas komt, is een omstandigheid waar men derhalve niet omheen kan. Zo meent men terecht dat dit paternalisme een deel uitmaakt van de financiële toezichtwetgeving en als alternatief voor informatieverplichtingen geldt – de vergelijking met de vermogensbescherming die handelingsonbekwamen krijgen is vrij snel gemaakt.⁶

’t Hart en Du Perron noemen in hun boek een aantal stellingen, waarvan de eerste luidt: *‘De financiële toezichtwetgeving moet ten aanzien van consumenten erop gericht zijn het nemen van goede financiële beslissingen te bevorderen, met respect voor de autonomie van de consument. Waar het gaat om bescherming tegen onverantwoorde beslissingen, zijn inbreuken op de autonomie van de consument toelaatbaar en wenselijk.’* Bij een eerste lezing zullen velen dit beamen, maar terecht wordt opgemerkt dat het moment van ingrijpen relatief lastig bepaalbaar blijkt.⁷ Zo wordt de scheidslijn tussen de waarschuwingsplicht en weigeringsplicht aangemerkt

**Let op!
Geld lenen
kost geld**

ook al gelezen?

vlak beter te informeren en waarschuwen.

Fatima Jarmohamed

als ‘flinterdun’.⁸ Wellicht dat men kan stellen dat het voornamelijk zal gaan om een informatieasymmetrie die weg te nemen valt wanneer de ene partij simpelweg meer en duidelijkere informatie verschaft aan de andere partij. Op zich is dit geen onjuiste conclusie, ware het niet dat blijkt dat de consument reeds overspoeld wordt met informatie.⁹ Daarnaast blijkt uit ander onderzoek dat ‘de consument zich beperkt rationeel gedraagt en dat diens besluitvorming niet (alleen) rust op de verstrekte informatie – de consument neemt beslissing vaak op intuïtieve basis.¹⁰ We zouden aldus voorzichtig kunnen stellen dat het weinig tot geen zin heeft om in te zetten op de volledige informatieverzorging.

“Zo wordt de scheidslijn tussen de
waarschuwingsplicht en weigeringsplicht
aangemerkt als ‘flinterdun’.”

Maar: draven we niet te ver door? Met de eigen verantwoordelijkheid in gedachten kunnen we immers best stellen dat een reeds gewaarschuwd mens voor twee telt, nietwaar? Het Jetblast-arrest steekt echter een stokje voor deze redenering. In dit arrest, waarin de aansprakelijkheidstelling van de luchthaven te Sint-Maarten centraal stond, werd een nieuwe maatstaf geformuleerd: een waarschuwing kan alleen als een afdoende maatregel gelden indien men kan verwachten dat de waarschuwing zal leiden tot handelen of nalaten waardoor het gevaar wordt vermeden.¹¹ In casu was het waarschuwingsbord de facto een wassen neus en wist men eigenlijk wel dat het bord niet serieus genomen werd, wat leidde tot aansprakelijkheid van het vliegveld. Toepassing van het Jetblast-criterium leidt onomstotelijk tot de conclusie dat nader ingrijpen vereist is – nu recentelijk vastgesteld is dat er een waarschuwing uit moet gaan die men ‘daadwerkelijk serieus neemt’ kan men niet op dezelfde voet door blijven gaan.¹² Welke opties zijn er momenteel nog over?

“Als je het niet simpel kan uitleggen, begrijp
je het niet goed genoeg.”

Wellicht is het goed te noemen dat een van de stellingen die (in 2006) worden genoemd door T Hart en Du Perron reeds toepassing heeft gevonden. De stelling dat ‘de tussenpersoon kleur moet bekennen teneinde belangenverstrengeling te voorkomen’, herkennen we momenteel in het provisieverbod.¹³ Twee andere (nog

niet geïmplementeerde) stellingen die mijns inziens goed samengaan en de meeste kans van slagen hebben, zien op (de intensivering van) de algemene voorlichting van het publiek, alsmede een samenvattingsplicht.¹⁴ Zonder meer een behoorlijk pittige uitdaging als je bedenkt dat dergelijk ingewikkelde materie in jip-en-janneketaal uitgelegd dient te kunnen worden. Het zal bovenal bijzonder veel vergen van de praktijk, maar wellicht is dit ook noodzakelijk. Om af te sluiten met Albert Einstein: als je het immers niet simpel kan uitleggen, begrijp je het niet goed genoeg. **N**

1. Kamerstukken II, 2006/07, 29942, 28.

2. Kamerstukken II, 2007/08, 24515, 119.

3. Rapport AFM, Let op! Geld lenen kost geld. Een onderzoek naar de effectiviteit van een waarschuwing in kredietreclames, december 2016, p. 7.

4. F.M.A. ‘t Hart & C.E. du Perron, De geïnformeerde consument. Is informatieverstrekking een effectief middel om consumenten afgewogen financiële beslissingen te laten nemen? (Serie vanwege het Van der Heijden Instituut, deel 90). Deventer: Kluwer 2006, p. 17.

5. Het verbod op overkreditering is vastgelegd in art. 4:34 lid 2 Wft. Overigens gaat het hier om een open norm, zie ook: T.C.A. Dijkhuizen & V.Y.E. Caria, ‘De invulling van financieelrechtelijke open normen in een meerlagige rechtsorde’ in: C.G. Breedveld-De Voogd e.a., BWKJ 28: Rechtsvinding in een meerlagige rechtsorde. Deventer: Kluwer: 2013, p. 109-121.

6. W.H. van Boom e.a., Informatie en financiële dienstverlening aan consumenten. Beschouwingen naar aanleiding van De geïnformeerde consument – Is informatieverstrekking een effectief middel om consumenten afgewogen financiële beslissingen te laten nemen? van F.M.A. ‘t Hart en C.E. du Perron, TvC 2007-3, par. 2.1.

7. Zie voetnoot 7, par. 3.

8. F.M.A. ‘t Hart & C.E. du Perron, p. 58, zie voetnoot 5.

9. Zie voetnoot 7, par. 2.7, waar Van Boom e.a. tot deze conclusie komen op grond van argumenten in eerdere paragrafen.

10. Rapport AFM, Let op! Geld lenen kost geld. Een onderzoek naar de effectiviteit van een waarschuwing in kredietreclames, december 2016, p. 14.

11. HR 28 mei 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO4224 r.o. 3.4.3.

12. Op moment van schrijven was nog niet bekend dat de AFM reclame voor complexe beleggingen zoals flitskredieten, binaire opties en coco’s (contingent convertibles) zou gaan verbieden. Zie J. Dobber, Reclame voor complexe beleggingen binnenkort verboden, Het Financieel Dagblad, 20 februari 2017.

13. Art. 168a Besluit Gedragstoezicht financiële ondernemingen (BGfo).

14. Waarbij de samenvatting a) feitelijk juiste, b) begrijpelijke, c) niet-misleidende, d) korte en e) alle relevante informatie bevat, zoals Van Boom e.a. stellen.

Het ervaringsfeit van

Op 16 april 1991 loopt dhr. Pollemans over het dak van een bedrijfshal. Hij is als timmerman in dienst bij Hoondert Kwadendam B.V., die als klus hebben om een bedrijfshal in Goes te demonteren en in Middelburg weer op te bouwen. Pollemans houdt zich bezig met het monteren van de golfplaten op het dak, een klus niet zonder enig gevaar. De golfplaten zijn namelijk niet sterk genoeg om het gewicht van een volwassen man te dragen, dus voorzichtigheid door Pollemans is geboden. Echter, Pollemans is een ervaren dakdekker en neemt het niet meer zo nauw met de regeltjes. Hij steekt boven op het dak steeds een stukje af, buiten het veilige gebied, om met een snellere route naar waar hij aan het werk is te komen. Als dit de hele tijd goed was gegaan, dan hadden wij waarschijnlijk nooit van Pollemans of Hoondert B.V. gehoord, dus zoals u al aannam, op een gegeven moment steekt Pollemans een stuk af en zakt door het dak heen. Hij valt meerdere meters naar beneden en loopt ernstig letsel op, waardoor hij de rest van zijn leven geheel of in ieder geval gedeeltelijke arbeidsongeschikt zal zijn.

“Op een gegeven moment steekt Pollemans een stuk af en zakt door het dak heen.”

De Hoge Raad krijgt uiteindelijk deze Pollemans/Hoondert-zaak voorgelegd, met als vraag of de werkgever aansprakelijk is voor de geleden schade. Was Pollemans bewust roekeloos, het gevaar duidelijk genoeg en treft Hoondert B.V. geen blaam? Of moet Pollemans nog verder in bescherming genomen worden; speelt er nog iets anders mee in deze zaak? De rechtbank en het hof zijn van mening dat Hoondert B.V. niks verweten kan worden; er waren veiligheidsmaatregelen genomen en Pollemans als ervaren dakdekker was zich bewust van het gevaar. De Hoge Raad denkt daar echter anders over en introduceert daarbij een interessant inzicht met betrekking tot de menselijke natuur. Wat gebeurt er namelijk met iemand die dag in, dag uit boven op daken loopt te timmeren? Die wordt minder bewust van de gevaren. Zoals P.A. Stein aangeeft in zijn noot bij dit arrest:

“In cassatie werd het vonnis van de rechtbank vernietigd: van binneste roekeloosheid is alleen dan sprake als duidelijk is dat de waarschuwingen tot het besef van de betrokkene zijn doorgedrongen. De werknemer die dagelijks aan risico's is blootgesteld en zich daardoor het gevaar niet meer voldoende realiseert, kan derhalve

Tonko van Leeuwen

*gewoonlijk geen bewuste roekeloosheid worden verweten (RO 3.4).¹ Pollemans is dus niet bewust roekeloos geweest toen hij over dat gevaarlijke dak liep, juist omdat hij elke dag op een dergelijk gevaarlijk dak loopt. De conclusie van de A-G en de Hoge Raad noemen dit een *ervaringsfeit* en grijpen hierbij terug op een overweging uit een zaak twintig jaar eerder. Met betrekking tot een ander bedrijfsongeval overweegt de Hoge Raad daar, “dat de wetgever [...] de bedoeling heeft gehad de arbeider te beschermen door bij de aan de schuld van de arbeider te stellen eisen rekening te houden met het ervaringsfeit dat de dagelijkse omgang met werktuigen of gereedschappen de gebruiker ervan er licht toe zal brengen, niet alle voorzichtigheid in acht te nemen die ter voorkoming van ongelukken geraden is; dat vele veiligheidsvoorschriften ter bescherming van de arbeiders bij hun werk dan ook juist met het oog op deze menselijke neiging zijn gegeven.”²*

“Het onderschrijven van dit ervaringsfeit geeft echter een inzicht in de menselijke natuur dat verder reikt dan het recht.”

In Pollemans/Hoondert breidt de Hoge Raad dus het ervaringsfeit uit, tot niet alleen betrekking hebben tot werktuigen of gereedschappen, maar überhaupt de onveilige *omgeving* waarbinnen het werk verricht wordt. Dit klinkt drastischer dan het is, want het is een logisch vervolg van de redenering uit 1975. Als er onverschilligheid kan optreden ten aanzien van het *actief* omgaan met gevaarlijke voorwerpen, is het al helemaal goed denkbaar dat deze zelfde menselijke neiging in werking treedt ten aanzien van de *passieve* gevaarlijke werkomgeving. Het onderschrijven van dit *ervaringsfeit* geeft echter een inzicht in de menselijke natuur dat verder reikt dan het recht.

“Het is de oorsprong van het betonrot, van de sluipende normalisatie.”

Het is de oorsprong van het betonrot, van de sluipende normalisatie. Naarmate wij ons langer bevinden in een gevaarlijke situatie, worden wij ons steeds minder bewust van dat gevaar. Mogelijk – en hopelijk – kan het bewust maken hiervan, deze menselijke neiging enige tegenstand bieden. Het meest prangende, maatschappelijk breed gevaar waar wij ons dankzij dit ervaringsfeit weinig van bewust zijn, is dat van het ontbreken van enig maatschappelijk debat. Bas Heijne verwoordt het treffelijk:

“Wat hier debat genoemd wordt is in wezen niets anders dan een eendeloze reeks zelfjuitingen, in naam van een narcistische overtuiging dat het er om gaat geboord te worden. Het lijkt niet eens de bedoeling dat de verschillende standpunten helder tegenover elkaar komen te staan. [...] Het lijkt over wezenlijke zaken te gaan, de hyperbolen vliegen je om de oren, alles wordt voorgesteld als van levensbelang, en in apocalyptische termen, maar veel blijft in het luchtledige hangen, omdat het zich niet meer vertaalt in ethische en politieke argumenten die tot onderdeel worden van een echt maatschappelijk debat. [...] Het probleem is niet de toon van het debat. Het probleem is dat er alleen nog maar toon is, en geen debat.”

“Het ervaringsfeit van de Nederlandse burger is dat hij zich niet bewust is van deze gevaarlijke situatie, simpelweg omdat hij zich al te lang in deze situatie begeeft.”

Midden in dit politieke hoogseizoen, met campagnes die op volle toeren gieren, moet men tot de realisatie komen dat de verschillende opvattingen over normatieve vraagstukken op geen enkel moment elkaar treffen in een inhoudelijk debat. Deze giftige omgeving die elke vorm van vooruitgang belemmert en de politiek doet verwateren tot naamroepen en het wegzetten van elkaar in hokjes, is ons golfplaten dak. Het ervaringsfeit van de Nederlandse burger is dat hij zich niet bewust is van deze gevaarlijke situatie, simpelweg omdat hij zich al te lang in deze situatie begeeft. Sluipenderwijs is ons maatschappelijk debat ontaard, steken wij steeds een stukje meer af boven op het dak, totdat het de normale gang van zaken werd. Het grote probleem is, dat als wij door het dak heen vallen en niet meer naar behoren kunnen functioneren, er geen enkele rechter is via wie we dit gecompenseerd kunnen krijgen. Het is van grote noodzaak om weer inhoudelijk met elkaar in debat te treden, zonder sluiproutes en binnendoortjes over golfplaten daken. Kom tot een botsing der ideeën, niet een botsing der personen. Wij zijn ons niet meer bewust van het gevaar, van hoe de samenleving uiteen kan vallen op het moment dat dat niet meer lukt. Dat is *ons* ervaringsfeit. **N**

1. HR 20-09-1996, ECLI:NL:HR:1996:ZC2142, m.nt. P.A. Stein (Pollemans/Hoondert).

2. HR 27-06-1975, ECLI:NL:PHR:1975:AC5607, m.nt. G.J. Scholten.

3. Bas Heijne, “Er is alleen nog maar toon, geen debat”, NRC Handelsblad 30 december 2016.

Wraakpornografie:

Hoe wetgever en publiek bijdragen

Amper anderhalve week na het uitlekken van intieme, seksuele beelden van Patricia Paay,¹ springt in Enschede een 15-jarige jongen van een flatgebouw nadat er zonder zijn toestemming naaktfoto's van hem op Instagram geplaatst zijn.² In februari 2015 schreef de auteur van dit artikel een bijdrage voor dit blad over wraakpornografie, waarin werd opgemerkt dat wraakpornografie in Nederland niet expliciet strafbaar is gesteld. Twee jaar en twee scripties over dit thema later, is er aan de strafbaarstelling echter *niets* veranderd. Wraakpornografie is al jaren een actueel thema, waarvan keer op keer blijkt dat het een enorme impact op slachtoffers heeft. Desondanks lijkt het niet lang genoeg de aandacht van de wetgever vast te kunnen houden om effectieve strafbaarstelling te realiseren. In deze bijdrage wordt bekeken hoe de huidige wetgeving tekort schiet. Bovendien wordt gesuggereerd dat deze tekortkomingen voortvloeien uit onbegrip over hetgeen slachtoffers doen (zichzelf naakt (laten) fotograferen tijdens hun seksuele relaties), en dat dit niet impliceert dat zij voor anderen dan hun partner zichtbaar willen zijn in hun naaktheid en seksuele expressie. Beter begrip kan in het bijzonder worden gecreëerd door een aantal filosofische werken, en meer in het algemeen door het bestuderen van literatuur.

De strafbaarstelling van wraakpornografie in Nederland

De Nederlandse wetgever gaat ervan uit dat wraakpornografie vervolgd kan worden onder smaad en laster. Hoewel er wel degelijk iets te zeggen valt voor het argument dat het wetboek van strafrecht reeds omvangrijk genoeg is, verdient wraakpornografie de erkenning die het in de huidige stand van zaken niet krijgt. Smaad en laster zijn naar hun aard niet geschikt voor het strafbaar stellen van wraakpornografie: beiden vereisen immers dat het slachtoffer iets ten laste wordt gelegd dat *immoreel* of *illegaal* is. Dus bijvoorbeeld: “deze persoon is vreemd gegaan”, of: “deze persoon heeft een moord gepleegd”. Niet: “deze persoon heeft naaktfoto's van zichzelf”.

Smaad en laster zien op de veroordeling van personen die de *morele reputatie* van een ander aantasten. Daar het niet in de Nederlandse traditie past om het hebben van naaktfoto's van jezelf immoreel te noemen, en het ook niet illegaal is om dergelijke foto's van jezelf te hebben (zolang de afgebeelde persoon ten tijde van het maken van de afbeelding de leeftijd van 18 jaar heeft bereikt), is het onzorgvuldig om wraakpornografie onder smaad of laster

te vervolgen. Dit wel doen impliceert de ‘eigen schuld’ van het slachtoffer aan zijn ellende, aangezien smaad en laster vereisen dat het slachtoffer beschuldigd wordt van iets immoreels of illegaals. Wanneer wraakpornografie onder smaad of laster vervolgd wordt, houdt dit in dat het slachtoffer van wraakpornografie *beschuldigd* moet worden van het hebben van naaktfoto's. U ziet – dat is vreemd. Immers: naaktfoto's *zijn* niet immoreel of illegaal. Wie niets immoreels of illegaals ten laste gelegd wordt, is ook geen slachtoffer van smaad of laster. Het is opvallend dat dit tot op heden onproblematisch gevonden wordt bij de vervolging van wraakpornografie. Ligt dat aan de mate waarin de wetsartikelen grondig gelezen worden? Heerst er ander onbegrip? Of is het een kwestie van desinteresse?

“Wanneer wraakpornografie onder smaad of laster vervolgd wordt, houdt dit in dat het slachtoffer van wraakpornografie *beschuldigd* moet worden van het hebben van naaktfoto's.”

De morele reputatie en het maken van naaktfoto's

In Westerse landen wordt niet aangenomen dat de morele reputatie – of de eer en goede naam – van personen wordt aangetast wanneer anderen van hen weten dat ze seksueel actief zijn. Middels beeldmateriaal bewijs leveren van dat feit heeft evenmin het potentieel de morele reputatie van de afgebeelde persoon te verminderen: de reputatie van iemand wiens naaktfoto's openbaar worden gemaakt wordt wel degelijk aangetast, maar dit betreft niet de reputatie in morele zin. De reputatie in algemene zin wordt aangetast wanneer iets onderdeel wordt van iemands publieke imago (zijn reputatie) zonder dat hij dat wil. Dat betekent niet dat hij daardoor ook als immoreel persoon gezien wordt. Slechts wanneer dat het geval is, kan er sprake zijn van smaad: smaad is specifiek bedoeld om die uitingen strafbaar te stellen die de (morele) integriteit van het slachtoffer aantasten.

Uit een arrest van het Leeuwarder Gerechtshof van 28 december 1901, geciteerd door Janssens en Nieuwenhuis, blijkt het volgende: “de beschuldiging dat de buurman diens koeien over andermans land had laten lopen, is geen ‘feit’ in de zin van [smaad.] [D]e beschuldiging van deze overtreding was onvoldoende om 's mans morele integriteit aan te randen”.³ Het laten grazen van koeien op het land van je buurman is niet een dergelijk ernstig feit dat het een ander ten laste gelegd kan worden in de

een onbegrepen fenomeen aan het leed van slachtoffers

Marthe Goudsmit

zin van smaad, terwijl het daar zelfs de beschuldiging van een overtreding betreft.

“Smaad is specifiek bedoeld om die uitingen strafbaar te stellen die de (morele) integriteit van het slachtoffer aantasten.”

De adviezen die ‘slachtofferschuld’ in de hand werken

Het hebben van naaktfoto's van jezelf is geen overtreding en ook geen immorele handeling, hoewel men dat laatste bijna zou gaan geloven wanneer men kijkt naar de (in het beste geval goedbedoelde) adviezen met betrekking tot het maken van naaktfoto's. Een greep uit de overvloed aan adviezen: *“You can keep your naked body off the internet. Here's how. Don't take photos of your naked body”*⁴ en *“Do NOT take pictures (or videos) of yourself in any compromising position especially in various stages of undress - period. It sounds obvious but remember once it's digital and on the internet EVERYONE can see your picture or video. When a picture or video of you is being taken, always try to imagine your loved ones, employers or respected peers viewing this image or video”*.⁵ Zie ook het boek *Don't Film Yourself Having Sex*.⁶ Dergelijke adviezen dragen bij aan de mate waarin slachtoffers van wraakpornografie geacht worden zelf schuld te hebben aan hun leed: dan had je jezelf maar niet op de foto moeten zetten. Wat iemand binnen de privacy van zijn slaapkamer doet is echter niet iets wat een buitenstaander aangaat. Niemand wil bekeken worden door buitenstaanders tijdens intieme handelingen. Uiteraard is het zo dat wanneer er geen naaktfoto's bestaan deze ook niet openbaar gemaakt kunnen worden. Dit als oplossing bieden doet echter afbreuk aan de vrijheid die iemand in de uitoefening van zijn privéleven heeft: wanneer je je zorgen moet maken over de vraag of foto's later openbaar gemaakt worden weerhoudt dat wellicht van handelingen die wel degelijk gewenst (en toegestaan) zijn door en tussen partners. Het uitgangspunt zou moeten zijn dat het maken van naaktfoto's, daar het niet immoreel of illegaal is, acceptabel is binnen de uitoefening van iemands privéleven en als zodanig beschermd moet worden door de wetgever. Het uitgangspunt zou daarom eveneens moeten zijn dat degene die deze foto's zonder toestemming openbaar maakt, strafbaar is – en wel op basis van een strafbaarstelling die niet eveneens de eigen schuld van het slachtoffer impliceert.

Er is in de Nederlandse strafbaarstelling sprake van slordig taalgebruik: Het aanklaarten van een immorele

handeling (zoals dat bij smaad aan de orde is) wordt door de Nederlandse wetgever gelijkgesteld aan het immoreel aanklaarten van een handeling (te weten het zonder toestemming openbaar maken van intieme privéfoto's). Denk aan het volgende: “Ik denk dat het morgen niet gaat regenen” is *niet* hetzelfde als “Ik denk niet dat het morgen gaat regenen”.

Objectificatie als kwalijke handeling van wraakpornografie

Slachtoffers van wraakpornografie worden in drie stadia tot slachtoffer gemaakt: Allereerst is er de dader die de afbeeldingen openbaar maakt. Vervolgens zijn er diegenen die de afbeeldingen *verder* verspreiden, dan wel door het *hosten* van de afbeeldingen op websites, dan wel door het doorsturen van dergelijke afbeeldingen via persoonlijke kanalen. Tot slot zijn er diegenen die de afbeelding slechts consumeren. Het consumeren van de afbeeldingen maakt de daarop afgebeelde persoon tot object – iets dat bij alle vormen van pornografie aan de orde is daar een persoonlijke band tussen pornoacteur en publiek ontbreekt. Het publiek *kan* de afgebeelde persoon niet als subject behandelen, maar slechts als *object*. Het zonder toestemming objectificeren van slachtoffers van wraakpornografie draagt bij aan het leed dat hen wordt toegebracht.

“Het aanklaarten van een immorele handeling wordt door de Nederlandse wetgever gelijkgesteld aan het immoreel aanklaarten van een handeling.”

Persoon en personage

Nu dalen we werkelijk af naar het filosofische aspect van het begrip van wraakpornografie. Ineens blijkt er een relevant verschil te zijn tussen *persoon* en *personage*. Wie een rol speelt, zoals een pornoacteur doet, laat niet het diepste van zijn ziel zien, maar presenteert een personage. Wie zichzelf filmt in de uitoefening van zijn seksleven, in de privésfeer, met de intentie dat het gefilmde tussen partners blijft, geeft zichzelf bloot op de meest intieme manier mogelijk. Hetzelfde geldt overigens voor seksuele relaties die niet gefilmd worden: deze vorm van intimiteit is het maximale manier waarop iemand zichzelf letterlijk en figuurlijk aan een ander bloot kan geven.

Rowan Atkinson, in sommige kringen beter bekend als Mr. Bean, legt in een interview terloops, en zonder daartoe de

intentie te hebben, haarfijn het verschil tussen persoon en personage uit. Hij stelt dat wanneer hij zichzelf terugziet op film, hij niet zichzelf ziet, maar de rol die hij speelde: “*I get used to divorcing myself from my presence on screen. I just see a character, I don't see myself.*”⁷ Het ligt echter niet voor de hand dat Rowan Atkinson zal stellen dat het niet nog steeds *zijn lichaam* is dat zichtbaar is in de film. Het is wel zijn lichaam, maar hij kan zichzelf distantiëren van hetgeen zijn lichaam op dat moment doet. Dit vermogen om het lichaam los te zien van de persoon is iets dat slechts mogelijk is indien de afgebeelde persoon van tevoren de intentie had om een personage te spelen. Voor slachtoffers van wraakpornografie is het echter onmogelijk om hun lichaam in het afgebeelde los te zien van hun persoon, daar zij zijn afgebeeld op een moment dat zij zichzelf in ultieme zin bloot geven. Wraakpornografie heeft in dat opzicht een zelfde soort impact op slachtoffers als seksueel geweld delicten hebben: daar zien slachtoffers zichzelf vaak als iets door en door slechts. Doordat het misbruik heeft plaatsgevonden *aan* hun lichaam kunnen zij zich bovendien niet distantiëren van het plaats delict. Slachtoffers zijn, letterlijk, onderdeel van het misdrijf dat jegens hen gepleegd is. Wanneer zij zichzelf alleen nog als zodanig kunnen beschouwen, blijkt het vaak onmogelijk om daarmee te leven. Ook slachtoffers van wraakpornografie plegen in veel gevallen zelfmoord.⁸ Het vraagt bovendien ontzettend veel zelfvertrouwen om *wel* over de vernederingen en bedreigingen heen te komen.

“Doordat het misbruik heeft plaatsgevonden aan hun lichaam kunnen slachtoffers zich distantiëren van het plaats delict. Ze zijn, letterlijk, onderdeel van het misdrijf dat jegens hen gepleegd is.”

Het verschil tussen persoon en personage is een filosofisch vraagstuk, dat onder andere door Marcel wordt behandeld: “*I cannot quite treat myself as a term distinct from my body, a term which would be in a definable connection with it. [T]he moment I treat my body as an object of scientific knowledge, I banish myself to infinity.*”⁹ Voor de meeste juristen is dat echter niet het soort werk waarin zij zich zullen verdiepen. Meer voor de hand ligt toegankelijker literatuur. Ook daarbij is echter vaak de vraag hoe deze in verband kan worden gebracht met het recht. Volgens wijlen professor Hans Nieuwenhuis is het essentieel dat juristen zich ook in literaire werken verdiepen. Wie het voorrecht heeft gehad om bij hem het vak Rechtsvinding te volgen, weet dat hij van mening was dat men een rechter niet kon vertrouwen indien deze geen boeken las: alleen een rechter die dat wel doet kan zich verplaatsen in de persoon over wie hij een oordeel dient te vellen. De literatuur dient daarbij als middel tot het creëren van een beter begrip bij degene die het oordeel velt. Voor het begrijpen van *personen in het recht* is het dan wellicht ook aan te bevelen dat de wetgever, rechters, de juristerij als geheel en (idealiter) het grote publiek als geheel meer werk

maken van hun literaire kennis. Het ‘tot object maken’ van personen die daarvoor geen toestemming hebben gegeven, en hen daarvan zelf de schuld geven, is niet iets dat een plaats zou moeten kunnen hebben in een staat die mensenrechten hoog in het vaandel zegt te hebben. Het is onvoorstelbaar dat nog steeds moet blijken dat het leed van slachtoffers niet alleen niet wordt erkend, maar ook niet wordt *herkend*.

Literatuur voor een beter begrip

Een toegankelijk platform voor het denken over recht aan de hand van literaire werken, is Recht en Literatuur Leiden.¹⁰ Wellicht kan via de literaire weg een betere bescherming van slachtoffers van wraakpornografie worden gerealiseerd – de afgelopen jaren hebben aangetoond dat het enkele feit dat wraakpornografie een zeer schadelijk fenomeen is niet heeft geleid tot een effectieve strafbaarstelling of bescherming van rechten. Evenmin is het blijkbaar tot het grote publiek doorgedrongen dat het bekijken van afbeeldingen van wraakpornografie substantieel bijdraagt aan het leed van slachtoffers. Wie geneigd is het goede van de mens te denken, kan zich niet voorstellen dat wie zich bewust wordt van het toegebrachte leed nog steeds naar wraakpornografie zou kijken, al draagt het spektakel-aspect van wraakpornografie wellicht bij aan de nieuwsgierigheid die ermee gepaard blijkt te gaan. Het zou geen kwaad kunnen als men probeert zich in het probleem dat het publiek veroorzaakt, de ongewenste objectificatie, het maken tot object en daarmee een persoon ontdoen van zijn menselijke waardigheid, beter te begrijpen en te elimineren. Wie zich daarvoor niet tot puur filosofische boeken wil wenden, vindt wellicht een opluchting bij een platform als Recht en Literatuur Leiden. Hoe dan ook, het wordt tijd dat wraakpornografie door alle partijen serieus genomen wordt. Nog eens twee jaar wachten op verbetering lijkt geen acceptabele optie. **N**

1. Tom Tate en Suzanne Borgdorff, “Seksfilmpje van Patricia Paay is toch nog uitgelekt”, *AD*, 10 februari 2017.
2. “Politie onderzoekt zelfmoord jongen na naaktfoto op Instagram”, *NOS.nl*, 21 februari 2017.
3. A.L.J. Janssens en A.J. Nieuwenhuis, *Uitingsdelicten*. Deventer: Kluwer, 2008., p. 45.
4. Ashley Feinberg, “How to Keep Photos of Your Naked Body Off the Internet” <http://gizmodo.com/how-to-keep-photos-of-your-naked-body-off-the-internet-1629587058>.
5. <https://www.dmca.com/FAQ/How-to-stop-compromising-pictures-of-you-being-publishedonline>.
6. Emma Sadleir en Tamsyn de Beer, *Don't Film Yourself Having Sex* (South Africa: Penguin Random House, 2014).
7. https://www.youtube.com/watch?v=_V_vWypvcNc op 2:05.
8. Zie bijvoorbeeld: “Tiziana Cantone: Suicide following years of humiliation online stuns Italy,” *BBC News*, 16 september 2016; Miriam Berger, “Brazilian 17-Year-Old Commits Suicide After Revenge Porn Posted Online,” *BuzzFeed*, 20 november 2013.; Kate Briquelet and Katie Zavadski, “Nude Snapchat Leak Drove Teen Girl to Suicide,” *The Daily Beast*, 6 oktober 2016.
9. G.H. Marcel, *Being and having* (oorspr.: Être et avoir), vertaling: Katherine Ferrer (Westminster: Dacre Press, 1949)., p. 12.
10. Zie voor meer informatie: www.rechtenliteratuurleiden.nl.

Faculteitszaken

Jouw mening: wat doen we er eigenlijk mee?

Michelle Verheij

De afgelopen maanden zal je ongetwijfeld gemerkt hebben dat de tijd van het evalueren weer is aangebroken. Na de tentamens in januari ben je uitgenodigd om je vakken van het eerste semester te evalueren (vakevaluaties), en daarnaast krijg je regelmatig reminders om de Nationale Studenten Enquête (NSE) in te vullen. Als assessor hoor ik af en toe geluiden van studenten die aangeven aan 'evaluatiemoedheid' te lijden. Dat kan ik me op zekere hoogte goed voorstellen! Zeker omdat de resultaten niet altijd even goed terug te vinden zijn. Toch betekent dat niet dat er niets met je mening gedaan wordt. Integendeel, zelfs! Het gevoel dat evaluatieresultaten in het luchtledige verdwijnen, is daarom onterecht. Als assessor heb ik goed zicht op plekken waar de mening van de studenten (van jou!) terecht komt, en deze kennis deel ik graag.

Waarom evalueren we?

De eerste vraag die ik studenten vaak hoor stellen, is waarom er behoorlijk veel evaluaties circuleren. Het antwoord op deze vraag is simpel: de universiteit, faculteit en opleiding gebruikt de door jou ingevulde evaluaties om verbeterpunten te identificeren. En dat niet alleen - verbeteringen worden ook daadwerkelijk aangebracht. Dit is echter niet het enige doel van evaluaties. Resultaten van evaluaties zorgen er ook voor dat docenten en andere medewerkers trots kunnen zijn als blijkt dat bepaalde zaken juist goed gaan. Al met al: jouw mening is dus belangrijk!

Waar gaan evaluaties heen?

Om uit te leggen waar evaluaties heen gaan, is het belangrijk een onderscheid te maken tussen de NSE en de vakevaluaties. De vragen van de NSE zijn immers wat algemener, en daarom klinken die resultaten vaak door in het beleid dat wordt gemaakt door de universiteit en faculteit. Zo heeft de faculteit de afgelopen jaren een extra studieadviseur aangesteld, de openingstijden van de bibliotheek verruimd en een loopbaancoach aangesteld - allemaal op basis van de behoefte die studenten via de NSE kenbaar maakten.

De vakevaluaties zijn specifieker: elk vak heeft een individuele evaluatie. Niet alleen de vragen, maar ook de gevolgen zijn concreter. Als je thuis zo'n vakevaluatie invult, heeft deze nog een lange weg te gaan. Eerst worden alle evaluaties verzameld en in een rapport gebundeld. Deze rapporten worden vervolgens voorgelegd aan de betrokken afdelingen, vakcoördinatoren en docenten. Soms moeten docenten (of andere betrokkenen) ook reageren, namelijk als bepaalde scores een aandachtspunt aanwijzen. De rapporten en reacties van de betrokkenen

komen samen in een verslag. De verslagen worden besproken door de opleidingscommissies: belangrijke groepen die waken voor de kwaliteit van het onderwijs. Opleidingscommissies bestaan uit studenten en docenten die adviseren over onderwijszaken. Hun adviezen komen terecht bij andere organen binnen de faculteit: bijvoorbeeld het onderwijsbestuur en het faculteitsbestuur.

Als assessor ben ik ook toehoorder bij vergaderingen van zowel de opleidingscommissies als het onderwijsbestuur. Hierdoor krijg ik veel mee van het evaluatieproces. Ook kan ik door mijn aanwezigheid bij die vergaderingen goed in de gaten houden of de mening van studenten uiteindelijk bij het faculteitsbestuur aan de orde komt. Dit is gelukkig het geval: aan jouw mening wordt veel waarde gehecht.

Uiteindelijk wordt jouw mening dus gebruikt op ontzettend veel plekken (te veel om allemaal in deze column te benoemen) en heeft het allerlei gevolgen, van verbeteringen tot trotse medewerkers.

Zelf op de hoogte blijven?

Ook jij kan, als je wil, de evaluatieresultaten volgen. Zo is er een Blackboardpagina waarop alle verslagen van de evaluaties van alle vakken worden geplaatst. Op de Blackboardpagina van elk vak zie je in het linkermenu een knop die je bij de evaluatiepagina brengt. Ook docenten kan je natuurlijk vragen om wat meer te vertellen over wat zij doen met evaluatieresultaten. Een andere, zeer effectieve manier om op de hoogte te blijven is door verslagen van de opleidingscommissies te lezen (deze zijn openbaar) of je medestudent in de opleidingscommissie aan te spreken. Je kan ook mailen naar de opleidingscommissie van jouw opleiding! Meer informatie hierover staat op de site.

Heb jij een idee of opmerking over de manier waarop je graag geïnformeerd wordt over de resultaten van evaluaties? Laat dit dan aan mij weten! **N**

Michelle Verheij is dit studiejaar ('16-'17) de assessor (student-lid) van het faculteitsbestuur van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Zij behartigt de belangen van de studenten binnen het faculteitsbestuur op het gebied van onderwijs, organisatie en onderzoek.

**Adres: Steenschuur 25, kamer B.4.38,
2311 ES Leiden**

Telefoon: 071 527 7621

E-mail: assessor@law.leidenuniv.nl

Spreekuur op woensdag van 11.00 tot 12.00 uur

Jezus is terug op aarde'. Dat dacht Frits Wester toen hij de beelden zag van de speech van Jesse Klaver op het congres van Groenlinks.¹ Hij was niet de enige die het opgevallen was dat Klaver zich als een soort Messias presenteerde. Het witte overhemd, de handen aan het einde van de speech theatraal opgeheven op een manier die doet denken aan een EO-jongerendag, en de associatie is al snel gemaakt. De wijze waarop Jesse Klaver zich presenteert vormt dan ook een mooi voorbeeld van politieke religie: het gebruik van religieuze symbolen en concepten in het politieke domein. Een van origine religieuze idee zoals dat van de Messias wordt dan op een politicus toegepast. Het begrip politieke religie moet overigens niet worden verward met religieuze politiek. Dat laatste is het gebruik van de politiek om religieuze doelen te bereiken en ziet dan ook meer op het politieke programma, terwijl politieke religie vooral ziet op de presentatie. Beide fenomenen kunnen dan ook volstrekt los van elkaar bestaan. Religieuze politiek kan op een zakelijke manier worden bedreven, en een volstrekt seculier programma of seculiere politicus kan op een religieuze, sacrale manier worden gepresenteerd.

“Politieke religie lijkt in Nederland vooral sinds het optreden van Pim Fortuyn in opmars te zijn.”

Politieke religie lijkt in Nederland vooral sinds het optreden van Pim Fortuyn in opmars te zijn. Fortuyn vergeleek zichzelf herhaaldelijk met Mozes die zijn volk naar het Beloofde Land zou brengen. Meermaals beschreef hij zijn politieke loopbaan bovendien als zijn roeping.² Het gebruik van religieuze symboliek lag er zelfs zo duimendik op dat toenmalig PvdA-leider Ad Melkert tijdens een debat verwees naar een passage uit een boek van Fortuyn als was het een heilig geschrift met de woorden ‘hoofdstuk 6, vers 3’.³ Na zijn dood ging de heiligenverering nog even door: het moest gaan zoals ‘Pim’ het gewild had, maar vrijwel niemand was het over eens wat Fortuyn dan precies voor ogen had gehad. Partijgenoot Harry Mens beriep zich er maar op dat hij ‘een lijntje met Pim’ had, als had deze zich na zijn dood nog aan zijn discipel geopenbaard.⁴ Ook de geschiedenis van de Nederlandse sociaaldemocratie na 2002 laat een rij lijsttrekkers zien die als Messias werden onthaald. De bekendste daarvan is wellicht Job Cohen die in 2010 lijsttrekker van de PvdA werd. Daarop volgde in de peilingen een merkwaardige opleving – opstanding is

wellicht een beter woord – van de PvdA. Door menigeen werd de vergelijking met Jezus Christus getrokken, met wie Cohen zelfs zijn initialen deelde.⁵ Daarna volgde nog Diederik Samsom die met zijn ‘eerlijke verhaal’ ook nog kortstondig een aura van heiligheid verwierf.

Politieke religie is geen nieuw fenomeen en de schaduwzijden ervan zijn ook al eerder benoemd. Met name de democratisering van de politiek, waardoor ook de grote massa’s politiek actief begonnen te worden, leidde in de negentiende eeuw tot een bloei van politieke religie én van de kritiek daarop. Critici wezen vooral op het potentieel autoritaire karakter van volksmenners met een Messiascomplex. Dergelijke leiders waren vooral goed in het bespelen van de massa, die daardoor onder invloed van het charisma van die politici tot alles in staat zouden zijn. Deze critici zagen dit als een bedreiging voor het democratische staatsbestel dat in hun ogen vooral was gebaseerd op het idee dat politieke tegenstanders naar elkaar luisteren en op basis van argumenten compromissen sluiten.⁶ Inderdaad lijkt met de opkomst van politici met een heilige missie om de maatschappij te veranderen, de bereidheid te zijn afgenomen om naar elkaar te luisteren en met elkaars wensen rekening te houden. Wie debatten van Fortuyn met zijn collega-liststrekkers terugkijkt, zal het niet ontgaan dat Fortuyn zijn tegenstanders vaak in de rede valt en hen niet laat uitpraten. Hun reacties konden hem ook niet veel schelen – wat wel vaker de keerzijde lijkt te zijn van het adagium ‘ik zeg wat ik denk’ – en zijn achterban vond het prachtig. Het drammerige imago dat PvdA’ers als Den Uyl en Bos in de ogen van collega-politici nogal eens hadden – vooral erop uit om een ander te bekeren en niet om er compromissen mee te sluiten – is al evenzeer een indicatie dat een vurig idealisme het zicht op andermans wensen aanzienlijk kan vertroebelen.

politieke religie?

Corné Smit

Wat dit probleem nog ernstiger maakt is dat politieke scheidslijnen steeds vaker samenvallen met sociale en culturele voorkeuren, waardoor het steeds gemakkelijker wordt om de overtuigingen van anderen te negeren.

Ook de ‘Messias’ zelf ondervindt vaak de nadelen van zijn hoge status. Hij schept immers vaak verwachtingen die gewoonweg niet waargemaakt kunnen worden. De realiteit van het regeren valt dan ook altijd tegen. De politieke carrière van ‘grote leiders’ eindigt niet voor niets vaak in een grote deceptie. Toen Job Cohen als oppositieleider niet goed uit de verf kwam, werd hij snel aan de kant gezet. Diederik Samsom die de PvdA in 2012 nog een grote verkiezingswinst wist te bezorgen met zijn ‘eerlijke verhaal’, werd afgelopen najaar door zijn eigen leden ruw aan de kant geschoven toen hij niet bleek te brengen wat ze ervan verwacht hadden. Bovendien moet ook de grote last die deze hoge verwachtingen op de schouders van een politicus leggen, niet worden onderschat. Interessant zijn in dit verband de memoires van Tony Blair. Die beschrijft hoe hij als leider van *Labour* na de gewonnen verkiezingen van 1997 op een verkiezingsbijeenkomst kwam. Rondom zijn persoon hing toen al een hele hype en de verwachtingen waren groot. De verwachtingen waren zelfs zo groot, dat Blair het verstandig vond om die te temperen, omdat hij wist dat hij ze niet waar kon maken. Toen Blair het podium betrad om zijn juichende partijgenoten toe te spreken, brak echter net de zon door de wolken om het historische moment een extra dramatisch tintje te geven. Zijn aanhang raakte alleen nog maar meer in extase, tot chagrijn van Blair.⁷ Hij beschrijft

het moment dat hij zich realiseerde dat zijn imago een eigen leven ging leiden, en hij dat niet meer kon bijsturen zelfs als een ‘ontgoocheling’.⁸ Ook Blair heeft overigens aan den lijve ondervonden hoe snel een op handen gedragen politicus aan populariteit kan inboeten.

“Ook de ‘Messias’ zelf ondervindt vaak de nadelen van zijn hoge status. De politieke carrière van ‘grote leiders’ eindigt niet voor niets vaak in een grote deceptie.”

Het lijkt er dan ook op dat niemand er baat bij heeft dat een politicus zich als een Messias laat onthalen. De democratische overlegcultuur, het imago van de politiek en niet in de laatste plaats de betrokkene zelf lopen er vooral schade van op. Desondanks bezondigen politici zich telkens weer aan deze truc, waarschijnlijk vooral vanwege het kortstondig electoraal gewin dat het oplevert. Het is aan de kiezer om hier doorheen te kijken en er niet in te trappen. **N**

1. Jinek 17 januari 2017, terug te kijken via: http://www.npo.nl/jinek/17-01-2017/KN_1687309.

2. Vergelijk bijvoorbeeld de slotpassage van zijn boek *De verveesde samenleving*, Rotterdam: 2002.

3. ‘Voetnoten professor, even meerekenen’, *de Volkskrant* 13 april 2002, <http://www.volkskrant.nl/archief/voetnoten-professor-even-meerekenen~a639320>.

4. ‘Wie had als eerste een lijntje met het bovenmaanse?’, *Trouw* 13 mei 2015, <https://www.trouw.nl/home/wie-had-als-eerste-een-lijntje-met-het-bovenmaanse~a1c0fefb/>

5. B. Bukman, *Het slagveld. De lange weg naar het kabinet Rutte*, Amsterdam: Meulenhoff 2012, p. 44.

6. M. Janse, ‘A dangerous type of politics? Politics and religion in early mass organizations: the Anglo-American world, c. 1830’, in: J. Augusteijn, P. Dassen en M. Janse (red.), *Political religion beyond totalitarianism. The sacralisation of politics in the age of democracy*, Basingstoke: Palgrave Macmillan 2013, p. 64.

7. T. Blair, *Memoires* (vert. B. Fontijn e.a.), Amsterdam: De Bezige Bij 2010, p. 24.

8. Ibidem, p. 29.

In de vierdelige reeks *Technology&Law* neemt Martijn Berk (Rechtenstudent en Senior Projectmanager Bestuursbureau Universiteit Leiden) een aantal aankomende technologische verandering onder de loep, die het werk van elke jurist drastisch gaan veranderen. Deze maand deel 1, ter inleiding.

De jurist met het arbeidsmarktperspectief van een kunstenaar

Deze week ontving ik mijn eerste dagvaarding, wegens een geschil dat ik met een Belgische drukker over de druk van een fotoboek heb. Om niet geheel onvoorbereid het gesprek met mijn (Belgische) advocate in te gaan zocht ik op internet basisinformatie over het Belgische rechtssysteem. Al zoekende realiseerde me dat in de afgelopen 10-15 jaar veel juridische informatie eenvoudig en (bijna) kosteloos beschikbaar is geworden.

Twintig jaar geleden – ik was 18 – richtte ik met een huisgenoot een bedrijfje op. Voor voorbeeldstatuten moesten we nog naar de balie van de Kamer van Koophandel en om te begrijpen wat de precieze consequenties zouden zijn spraken we af met een bevriende accountant.

Als eerstejaars deeltijdstudent Rechtsgeleerdheid stel ik mezelf regelmatig de vraag hoe het werk van een jurist er over 5 tot 10 jaar uitziet. Als bedrijfskundige heb ik de invloed van automatisering op de arbeidsmarkt de laatste jaren zien toenemen. In eerste instantie verdween het eenvoudigere routineuze werk: uw belastingaangifte wordt nu automatisch door de Belastingdienst ingevuld, u hoeft alleen nog maar te tekenen bij het kruisje, dus exit boekhouder. En een oprichtingsakte voor een BV genereert u zelf op een van de vele sites die u daarbij behulpzaam zijn, waardoor de rol van medewerkers van het notariskantoor afneemt.

“Krijgt de gemiddelde jurist hetzelfde arbeidsmarktperspectief als, laten we zeggen, een student van een kunstacademie? Ik denk van wel, tenzij u nu zelf actie onderneemt.”

Krijgt de gemiddelde jurist hetzelfde arbeidsmarktperspectief als, laten we zeggen, een student van een kunstacademie? Ik denk van wel, tenzij u nu zelf actie onderneemt.

De redactie van NOVUM heeft mij in de gelegenheid gesteld om in deze vierdelige serie uiteen te zetten wat de impact kan zijn van een aantal technologische ontwikkelingen op het werk van een jurist. Daarbij richt ik me op fundamentele veranderingen zoals de *Blockchain* en *Artificial Intelligence*. Ik laat de digitalisering van bestaande processen, zoals digitaal procederen, achterwege. De overgang naar digitaal procederen is de overgang van paard en wagen naar een middenklasser met stoelverwarming. Maar bij de invoering van *Blockchains* is er überhaupt geen noodzaak meer om je te verplaatsen. In dit artikel begin ik met een globaal overzicht van een aantal onderwerpen. Deze – en andere – werk ik in de komende weken verder uit.

Bitcoins en blockchains

U heeft ongetwijfeld gehoord van *Bitcoins*. Deze virtuele munt is regelmatig in het nieuws als er grote stijgingen of dalingen in de koers optreden. Ook wordt deze valuta regelmatig in verband gebracht met de schimmige zaken die zich op internet afspelen (*The Dark Web*) waarin u wapens, drugs, porno en meer kunt kopen, die in verband met de anonimiteit af te rekenen zijn in *Bitcoins*. Wat weinigen zich realiseren is dat de structuur waarop *Bitcoins* gebaseerd zijn, de *Blockchain*, een grote invloed gaat hebben op hoe wij in de toekomst transacties uitvoeren. Een wetenschappelijk onverantwoord onderzoekje onder mijn medestudenten bleek dat de meerderheid niet wist wat een *Blockchain* is.

“Wat weinigen zich realiseren is dat de structuur waarop Bitcoins gebaseerd zijn, de Blockchain, een grote invloed gaat hebben op hoe wij in de toekomst transacties uitvoeren.”

Een *Blockchain* is een openbaar en gedistribueerd grootboek¹. Alle transacties zijn dus openbaar en worden op meerdere plaatsen vastgelegd. Openbaarheid betekent niet dat iedereen inzage heeft in uw transacties, enkel het niet herleidbare transactienummer wordt getoond. Omdat een transactie tegelijkertijd op meerdere plaatsen is vastgelegd is deze onweerlegbaar.

Een illegale wijziging van de transactie, bijvoorbeeld de mutatie van de eigenaar van een registergoed, kan niet omdat u niet tegelijkertijd alle registraties in de *Blockchain* kunt aanpassen. Het vertrouwensaspect, waarvoor u nu bijvoorbeeld naar de notaris en het Kadaster gaat wordt hiermee door de *Blockchain* aangeboden. Vanuit

het oogpunt van vertrouwen is voor de eenvoudigere transacties geen tussenkomst van de notaris meer nodig. Hoewel de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie (KNB) inmiddels het belang van *Blockchains* geagendeerd heeft², vrees ik dat veel (kandidaat)notarissen en studenten Notarieel Recht nog niet inzien dat hun werk in de toekomst ingrijpend verandert.

In het verlengde van *Blockchains* liggen de *Smart Contracts*: dit zijn geautomatiseerde contracten. Als aan een vooraf gedefinieerde eis voldaan is wordt zonder menselijke tussenkomst een actie uitgevoerd. Er wordt direct betaald zodra de postbus van de ontvangende partij heeft bevestigd dat het bestelde goed is geleverd. Maar ook andere voorbeelden zijn denkbaar. Stel u trouwt na uw studie. Bij het aangaan van het huwelijk leggen u en uw partner de huwelijksvoorwaarden vast in een *Smart Contract* dat vervolgens in de *Blockchain* wordt opgeslagen. Gedurende het huwelijk wordt ieder jaar het periodieke verrekeningsbeding automatisch uitgevoerd. In geval van een scheiding worden automatisch de voorwaarden van het *Smart Contract* uitgevoerd; denk aan de verdeling van het kapitaal, pensioenrechten en bezoekersregelingen van de kinderen³.

Artificial Intelligence

Een andere ontwikkeling, die misschien meer impact heeft dan *Blockchains*, is die van de kunstmatige intelligentie (*Artificial Intelligence* (AI)). Ross, de AI robot van IBM heeft nu al de intelligentie van een rechtenstudent. Deze robot zal binnen een paar jaar dus een directe concurrent zijn van de pas afgestudeerde jurist.

“Ross, de AI robot van IBM heeft nu al de intelligentie van een rechtenstudent. Deze robot zal binnen een paar jaar dus een directe concurrent zijn van de pas afgestudeerde jurist.”

Onlangs organiseerde het *Center for Entrepreneurship and Innovation* van onze faculteit een workshop over JuriBot. JuriBot is een zoekmachine (robot) ontwikkeld door SemLab die het zoeken in uitspraken en arresten van het Nederlandse strafrecht makkelijker maakt door middel van semantische analyse. De robot is nog in testfase, maar het laat zien waar de toekomst heengaat: de computer gaat een deel van het onderzoekswerk van juristen overnemen. Het voordeel is dat u zich als jurist bezig kunt houden met interessante taken: het analyseren, het beoordelen, het nuanceren. Ook komt u beter beslagen ten ijs omdat u snel onderzoek kunt doen. Maar het nadeel is ook zichtbaar: om ervaring op te doen begint u vaak in een functie waarbij het verzamelen en analyseren van informatie een belangrijk bestanddeel is. Dit werk wordt straks door een robot gedaan. Waar gaat u dan de ervaring opdoen die u nodig heeft om succesvol het interessante werk te doen? En hoe zit het eigenlijk met de ontwikkelingen van de robot die nu al in 79% van de gevallen de uitspraak van het EHRM kan voorspellen?⁴

U bent te conservatief...

De kans is zeer wel aanwezig dat u als rechtenstudent een tikje conservatief bent. Wellicht in algemene zin van het woord, maar in ieder geval in technologische zin: Jawel, u gebruikt een smartphone en bent actief op LinkedIn en Facebook, maar al het andere “met computers” is toch meer iets voor de mannen en vrouwen van de Beta-campus.

Ik denk dat dit een denkfout is: om succesvol te worden in uw loopbaan als jurist zult u de concepten van deze technologische ontwikkelingen moeten begrijpen en kunnen doorgronden. Ik hoop in deze reeks daar een kleine bijdrage aan te kunnen leveren! **N**

1. ‘Blockchain in vijf minuten’ (animatie), Dutchchain YouTube 14 oktober 2014, te raadplegen via <https://www.youtube.com/watch?v=gKC2oeL878>.
2. ‘Bedreiging trustfunctie notaris bij blockchain-toepassingen’, *knbnl* 8 maart 2016, te raadplegen via: <https://www.knb.nl/nieuwsberichten/bedreiging-trustfunctie-notaris-bij-blockchain-toepassingen>.
3. ‘Marry with Blockchain – divorce with smart contract’, *fazoid.com*, te raadplegen via: <http://fazoid.com/marry-blockchain-divorce-smart-contract/>.
4. T. Mendelsohn, ‘AI judge created by British scientists can predict human rights rulings’, *Ars Technica* 24 oktober 2016, te raadplegen via: <https://arstechnica.com/tech-policy/2016/10/artificial-intelligence-british-scientists-predicts-human-rights-rulings/>.

Een stelling: de relatie tussen Den Haag en de decentrale overheden staat op gespannen voet. Of toch niet? Er hebben immers gedurende de afgelopen jaren vele decentralisaties plaatsgevonden (met name in het sociaal domein: denk aan de Jeugdwet, de Participatiewet en de Wet maatschappelijke ondersteuning), waarbij het Rijk enerzijds vertrouwen toont in decentrale overheden door hen vele bevoegdheden en de daarbij komende taken toe te bedelen. Anderzijds kan men stellen dat Den Haag dit doet uit puur financiële overwegingen, met het adagium in het achterhoofd dat er meer (kosten)efficiëntie plaatsvindt op lokaal niveau. Den Haag heeft echter inmiddels ook meerdere malen laten blijken er niet vies van te zijn om de teugels aan te halen op de momenten dat de gemeente te ver gaat in het uitoefenen van haar beleidsvrijheid: te denken valt aan de reactie van staatssecretaris Klijnsma (Sociale Zaken en Werkgelegenheid) op het initiatief van gemeente Terneuzen om te experimenteren met 20 bijstandsgerechtigden door ze “gratis geld” (bijstandsuitkering zonder tegenprestatie) te geven of aan de reacties van staatssecretaris Van Rijn (Volksgezondheid, Welzijn en Sport) jegens verschillende gemeenten die wilden experimenteren met de Drank- en Horecawet (Dhw) waarbij zij retailhandel en horeca wilden mengen (*blurring*: bijv. een wijntje bij de kapper) en tot slot valt ook te denken aan de strenge reacties van meerdere kabinetten wat betreft de bed-bad-brood-problematiek die al jaren speelt. Heeft voorgaande te maken met wantrouwen jegens de gemeenten of puur met staatsrechtelijke grenzen? Hoewel te allen tijde de normenhiërarchie binnen ons staatsbestel geldt, welke inhoudt dat hogere wet- en regelgeving voor lagere gaat, is het niet zo dat binnen onze gedecentraliseerde eenheidsstaat de decentrale overheden in een hiërarchische verhouding tot de centrale overheid staan. Laatstgenoemde bezit zodoende geen (algemene) bevelsbevoegdheid over de decentrale overheden.

De constructie van deze gedecentraliseerde eenheidsstaat is niet zomaar uit te lucht komen vallen: vertrekpunt voor de vorming van deze staatsvorm was de Grondwetsherziening van 1848. De grootse staatsman die deze herziening tot stand bracht was een alumnus van Universiteit Leiden: Johan Rudolph Thorbecke. De hoofdstructuur van de Nederlandse staatsvorm wordt daarom ook wel met de metafoor ‘Huis van Thorbecke’ geduid. Een aantal beginselen hielden Thorbecke bezig voor zijn bijdrage aan voorgenoemde

grondwetsherziening. Deze vloeiden voort uit de Romantiek; de stroming die ontstond als een reactie op het natuurrecht-denken van de Verlichting alwaar het rationale denken centraal stond. Binnen de Romantiek werd juist de subjectieve ervaring als uitgangspunt genomen. Zo boeide Thorbecke bijvoorbeeld de organische beschouwingswijze die uit het Romantische denken ontsproot. Bij deze beschouwingswijze werd uitgegaan van voortdurende ontwikkeling en aanpassing aan de omstandigheden van het moment; Thorbecke ontleende hieraan dan ook de uitgangspunten van gestage ontwikkeling en die van deel en geheel (denk aan de verschillende overheden die uiteindelijk allemaal deel uitmaken van één en dezelfde eenheidsstaat). Een ander beginsel dat invloed heeft gehad op het denken van Thorbecke, was het Franse doctrinair-liberalisme. De beweging die uit dit denken ontstond, stelde zich ten doel om na een periode van revolutie – in dit geval ging het om de Franse Revolutie – een stabiel en representatief staatssysteem te voeren waarbij individuele vrijheden werden gewaarborgd en overheidsmacht werd gespreid; aan dit denken ontleende Thorbecke het vrijheidsbegrip en de scheiding der machten (alook zeer relevante beginselen binnen onze huidige staatsvorm). Binnen dit denken werd gestreefd naar meer vrijheid en volksinvloed, maar dit werd gedaan zonder te handelen vanuit een uitgewerkte politieke doctrine of ideologie, hoe tegenstrijdig dit ook klinkt gezien de duiding van het liberalisme. Ook het streven naar deze vrijheid en volksinvloed moest immers op een organische wijze gebeuren. Thorbecke was een voorstander van een krachtige regering die met wetgeving sturing zou geven aan de ontwikkeling van een staat. Een Grondwet zou deze doelstelling in werking kunnen brengen door de speelruimte en regels te bepalen waarbinnen deze ontwikkelingen zouden kunnen plaatsvinden.¹

“Thorbecke was een voorstander van een krachtige regering die met wetgeving sturing zou geven aan de ontwikkeling van een staat.”

Het is interessant om te bezien dat deze blauwdruk die door Thorbecke in de Grondwetsherziening van 1848 is neergelegd, in grote mate overeen is gebleven in onze huidige gedecentraliseerde eenheidsstaat. Het uitgangspunt is namelijk nog steeds dat decentrale overheden een eigen zelfstandige plaats hebben. Maar toch houdt dit niet in dat deze overheden een onafhankelijke

experiment:

gedecentraliseerde eenheidsstaat

Anna Tsheichvili

positie kunnen innemen: het feit dat Nederland (ook) een eenheidsstaat is, staat hieraan in de weg. Decentrale overheden zijn zodoende aan diverse vormen van toezicht van Den Haag onderworpen. Belangrijk hierbij is wel dat ontwikkelingen die tot grotere onzelfstandigheid kunnen leiden van deze overheden, gecompenseerd moeten kunnen worden met nieuwe maatregelen om die zelfstandigheid weer te bevorderen en te vergroten: het gaat om het vinden van de juiste balans, aldus Thorbecke.

“Het leveren van maatwerk kan het beste als ruimte wordt geboden om in te spelen op de (lokale) omstandigheden.”

Ook al wordt er vanuit Den Haag toezicht gehouden over gemeenten, en dienen laatstgenoemden zich ook door de normenhiërarchie te houden aan hogere wet- en regelgeving, kan er niet worden ontkend dat naarmate de gemeenten meer taken en bevoegdheden krijgen door de vele decentralisaties die plaatsvinden, ze ook meer ruimte dienen te krijgen om deze taken naar behoren uit te voeren.² Het sleutelwoord achter deze decentralisaties is maatwerk. Het leveren van maatwerk kan het beste als ruimte wordt geboden om in te spelen op de (lokale) omstandigheden. Wet- en regelgeving kan bijvoorbeeld weleens in de weg staan om dit gepaste maatwerk te leveren (zie bijvoorbeeld de eerdergenoemde reactie van staatssecretaris Klijnsma die beweert dat het experiment met bijstandsgerechtigden in strijd is met de Participatiewet en de reacties van staatssecretaris Van Rijn die beweert dat de *blurring*-experimenten strijdig zijn met de Drank- en Horecawet).

“Noemenswaardig is dat tot op heden twee experimenten zijn goedgekeurd en in het voorstel verder voorwaarden zijn opgenomen voor andere proeven.”

De Tweede Kamer wilde deze eventuele obstakels in de wet- en regelgeving voorkomen. Dit leidde tot een oproep aan minister Plasterk (Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties) om flexibeler om te gaan met wet- en regelgeving om zo te komen tot nieuwe, verbeterde vormen van publieke taakuitvoering.³ Om hier gehoor aan te geven heeft de minister in 2015 in een brief met de Agenda Lokale Democratie toegezegd te komen met een Experimentenwet om gemeenten ruimte te geven om

tijdelijk te experimenteren met alternatieve regels of wetten tijdelijk buiten werking te stellen als deze onvoldoende ruimte bieden voor innovatieve werkwijzen.⁴ De bedoeling is dat gemeenten voorstellen indienen om bepaalde experimenten uit te voeren binnen hun gemeente. Op moment van schrijven ligt dit wetsvoorstel nog bij de Raad van State voor advies. Noemenswaardig is dat tot op heden twee experimenten zijn goedgekeurd (welke ook zijn opgenomen in het wetsvoorstel) en in het voorstel verder voorwaarden zijn opgenomen voor andere proeven. Daarvoor worden procedures vastgelegd om vast te stellen of een project in aanmerking komt voor een experiment.⁵

Het is maar afwachten of de Experimentenwet het middel zal zijn om decentrale overheden de zelfstandigheid te geven die ze behoren te hebben om de uit de Romantiek stammende gebalanceerde gedecentraliseerde eenheidsstaat – die Thorbecke voor dit land had gewenst – te realiseren. Mijns inziens is er meer mogelijk om deze zelfstandigheid te bevorderen dan soms wordt erkend: Den Haag hoeft lang niet altijd die teugels zo streng aan te halen. **N**

1. R.J. Thorbecke, Aanteekening op de Grondwet, tweede deel, Amsterdam: J. Müller 1843, p. 80 e.v.

2. Zo werd dit ook bepleit door de Raad van State in een (onverplicht) advies over de interbestuurlijke verhoudingen: Advies van RvS over interbestuurlijke verhoudingen (derde beschouwing): Kamerstukken II 2012/13, 33 400-VII, nr. 67; Advies van RvS over interbestuurlijke verhoudingen (vierde beschouwing): Kamerstukken II 2016/17, 34 550-VII, nr. 12 (bijlage).

3. Zie bijv. de motie van kamerlid Van der Staaij waarin deze de regering oproep om mogelijkheden van experimenteerbepalingen te onderzoeken: Kamerstukken II, 2014/15 33 750 VII, nr. 63.

4. Agenda Lokale Democratie 2015, p. 6-7.

5. In periodieke wijzigingen van de Experimenteerwet, zogeheten tranches, kunnen op basis van die voorwaarden nieuwe experimenten worden aangewezen.

Waarde lezer,

Wat gaat de tijd toch snel. De weken vliegen voorbij en inmiddels zijn de laatste maanden voor ons als bestuur ook ingegaan. Dat de tijd zo snel gaat is niet vreemd.

De afgelopen maand was druk, erg druk. We begonnen met onze jaarlijkse skireis. Dit jaar reisden we af naar Avoriaz, een prachtig dorp in Frankrijk. Een grote groep Grotianen stond hoog op een met een dik pak sneeuw bedekte berg. De een skiede met groot gemak en volle vaart naar beneden, de ander rolde er eerder van af. Wat we echter wel allemaal goed konden was de après ski. Al met al kan ik stellen dat de Grotianen veel hebben beleefd in deze winterse omgeving.

We waren nog maar net terug in Nederland en er stond een biercantus op de agenda. Ik vermoed dat ik niet hoeft te vertellen hoeveel liters bier er die avond doorheen gegaan zijn. Menig Grotiaan bleek die avond ook redelijk toon te kunnen houden en zong uit volle borst mee met alle liederen.

De resterende maand stonden vooral ook studieverdiepende activiteiten gepland. Zo werd er een bezoek gebracht aan onder meer de International Criminal Court en het kantoor van de ING Bank. Beide activiteiten hebben geleid tot meer inzicht in wat er nog meer mogelijk is na de studie Rechten. Ook zijn we dit jaar begonnen met pleittrainingen. De eerste pleittraining werd gegeven op advocatenkantoor De Brauw en de tweede training werd gegeven bij Van Doorne. Gedurende deze twee trainingen werden de deelnemers klaargestoomd voor onze pleitcompetitie die later dit jaar plaatsvindt. Met de pleittrainingen en de daaraan verbonden competitie hopen wij de studenten meer praktijk te kunnen bieden naast hetgeen zij gedurende de bachelor hebben geleerd.

Deze maand hebben wij ook enkele alumni mogen ontvangen onder het genot van een hapje en een drankje. Het blijft bijzonder om bestuursleden van jaren geleden te mogen spreken en om te horen hoe het er destijds aan toe ging binnen de vereniging. Zoals ik hierboven al noemde, de tijd gaat echt snel.

Het hoogtepunt van afgelopen maand was de carrièrewEEK.

We begonnen de week met een etiquêtteworkshop. Hoe strik je je das? Hoe drink je uit een wijnglas? Hoe spreek je iemand op een nette manier aan? Het kwam allemaal aan bod. Na deze fascinerende workshop zijn de studenten zeker goed voorbereid op formele activiteiten. Gedurende de week konden studenten zich ook verder richten op zelfontplooiing. Zo was er een sollicitatieworkshop, een LinkedIn-workshop en het coachcafé. Ook werden er bezoeken gebracht aan ABN Amro en AkzoNobel zodat studenten konden ervaren wat de mogelijkheden binnen deze sectoren zijn. Verder kregen studenten de gelegenheid in gesprek te treden met de kleinere, meer lokale advocatenkantoren tijdens het kantorenontbijt en met onze eigen professoren tijdens het professorendiner. Het hoogtepunt van de carrièrewEEK was de Leidse Juridische Bedrijvendag die dit jaar voor de tweede keer werd georganiseerd. De dag werd geopend door Maarten Feteris, president van de Hoge Raad, daarna volgde een uitgebreide lunch en in het middagdeel konden studenten workshops volgen van de grotere advocatenkantoren. Onder meer Pels Rijcken, CMS en Simmons&Simmons waren aanwezig. De Leidse Juridische Bedrijvendag werd afgesloten met een drukbezochte borrel. De carrièrewEEK was dit jaar wederom een succes en zal de komende jaren naar verwachting alleen maar groeien.

De komende maand staat er ook een hoop gepland. Zo zal er een masterclass gegeven worden door Pels Rijcken en de Raad van State, er zal een bezoek worden gebracht aan het kantoor CMS en de advocaat van Feyenoord en we gaan op ledenweekend naar Leuven. Ook zullen we samen met ons dispuut Sophia een activiteit organiseren zodat de Nederlandse studenten en de internationale studenten elkaar beter kunnen leren kennen. Toch is er een onderwerp dat de grootse plaats zal innemen deze maand en dat zijn de verkiezingen. Ook J.F.V. Grotius zal zich richten op de Tweede Kamerverkiezingen. Ik ben dan ook blij om te mogen mededelen dat een groep Grotianen is uitgenodigd om het landelijk verkiezingsdebat van de NOS bij te wonen op de vooravond voor de verkiezingen.

Wij hopen velen van jullie terug te zien bij onze activiteiten en evenementen.

Namens het 96^e bestuur der Juridische Faculteitsvereniging Grotius,

Daisy Westphal
Ab-actis

Daisy Westphal

De politieke situatie in de Verenigde Staten is abnormaal en verontrustend. Normaal gesproken wordt er stevig campagne gevoerd en proberen de presidentskandidaten elkaar op allerlei eigenlijke en oneigenlijke manieren te vloeren, maar als het volk dan eenmaal heeft gesproken, legt de verliezer zich neer bij de uitslag en schaart iedereen zich achter de nieuwe President. Deze wordt vanaf dat moment gezien als de President van alle Amerikanen. Natuurlijk blijft een opponent een opponent, maar diens oppositie wordt geacht binnen redelijke grenzen te blijven. *‘Mr. President’s most loyal opposition’* zou men de oppositie kunnen noemen, naar analogie met het aloude Engelse adagium dat spreekt over *‘His Majesty’s most loyal opposition’* en dat net als alle andere Engelse tradities, in de Verenigde Staten van grote invloed is.

“Natuurlijk blijft een opponent een opponent, maar diens oppositie wordt geacht binnen redelijke grenzen te blijven.”

De huidige politieke situatie staat hier ver vanaf. De oppositie tegen de President, zowel binnen het Congres als daarbuiten, gaat alle traditionele perken te buiten. De kranten en televisiezenders hebben elke pretentie van onpartijdigheid en objectiviteit afgelegd en zijn ongegeneerd en openlijk in verzet. Allerlei mensen blijven roepen dat Trump ‘niet hun President is’. Er wordt zelfs openlijk gesproken over de noodzaak van een militaire coup tegen en een moordaanslag op de President. Dit is allemaal hoogst ongewoon en erg verontrustend. De oppositie is in dit geval niet *‘most loyal’*. Integendeel.

Om te begrijpen waarom het zo gevaarlijk is wat er gebeurt, moeten we wat dieper ingaan op de precieze achtergrond en betekenis van het adagium *‘His Majesty’s most loyal opposition’*. Dit komt voort uit het, door schade en schande, in de loop van de tijd verkregen inzicht dat politieke oppositie tegen de machthebber — *His Majesty*, de President, of wie ook — zowel noodzakelijk als gevaarlijk is. Oppositie is noodzakelijk omdat elke machthebber — net als ieder mens — intellectueel en moreel feilbaar is. Hij ziet belangrijke dingen over het hoofd en hij dwaalt soms van het rechte pad. Daarom is het noodzakelijk dat zijn handelen door anderen gecheckt wordt. Maar oppositie is tegelijkertijd ook gevaarlijk. Want het kan gemakkelijk leiden tot onrust, animositeit en instabiliteit, zowel in de politiek als in de samenleving

in den brede. De Engelse burgeroorlog (1642-1660) is een direct gevolg van een uit de hand gelopen oppositie van het parlement tegen de koning. Het is indachtig deze ervaring dat de idee van *‘His Majesty’s most loyal opposition’* is ontstaan. Oppositie is noodzakelijk, maar altijd binnen zekere grenzen. Ze mag nimmer de fundamentele éénheid van een land te grabbel gooien. Want dan resulteert chaos, anarchie en burgeroorlog. Dat is de reden waarom wat er op het moment in de Verenigde Staten gebeurt zo gevaarlijk is.

“Oppositie is noodzakelijk omdat elke machthebber — net als ieder mens — intellectueel en moreel feilbaar is.”

Hoe komt het dat het toch gebeurt? Wat zit erachter? Waarom zijn de Verenigde Staten uiteengevallen in twee elkaar te vuur en te zwaard bevechtende kampen, de Trump-aanhangers en de Trump-tegenstanders? Om dat te doorgronden, kunnen we het beste teruggaan naar Plato en Aristoteles, de intellectuele rotsen waarop onze beschaving gebouwd is. In 421d ff van de *Politeia* komt Plato te spreken over het gevolg van rijkdom en armoede. Als in de staat twee groepen tegenover elkaar komen te staan, stelt Plato — een groep van armen en een groep van rijken — dan is het onvermijdelijke gevolg dat die uiteenvalt in twee staten die elkaar beoorlogen. Aristoteles toont ons in boek IV.12 van de *Politica* de keerzijde van deze medaille: ‘Waar de middenklasse beide uitersten (van arm en rijk) in aantal overtreft, of zelfs maar een van de twee, daar bestaat kans op een duurzame staatsinrichting’. Is dat wat er aan de hand is? Zijn de Verenigde Staten niet langer wat ze lange tijd geweest zijn, namelijk een middenklasse-samenleving? Is Amerika uiteengevallen in twee antagonistische staten, één van de rijken en één van de armen? Het lijkt er wel op, ben ik bang. Hét boek om te lezen in dit verband is Charles Murray, *Coming Apart, the state of white America 1960-2010*, dat in 2012 verschenen is. Murray laat, met een overvloed aan feiten en cijfers, precies dit uiteenvallen in twee tegengestelde kampen zien.

In de jaren zestig van de vorige eeuw was Amerika nog een middenklasse-samenleving. In 1963 was het mediane inkomen van managers en professionals (in 2010 dollars, net als alle volgende cijfers) slechts 62.000 dollar. Minder dan acht procent van de Amerikanen had een inkomen van meer dan 100.000 dollars en minder dan

één procent een inkomen van meer dan 200.000 dollar. De inkomenspiramide was dus, vergeleken met vandaag, extreem plat. Dat weerspiegelde zich in alles. In 1963 kostte een gemiddeld huis in de meest exclusieve buurten slechts ongeveer twee keer zo veel als een gemiddelde Amerikaanse nieuwbouwwoning. Een drie-gangen menu in een van de duurste restaurants van Washington D.C., Sans Souci, kostte 45 dollar. De duurste auto op de markt, de Cadillac Eldorado Biarritz, kon men kopen voor 47.000 dollar. En zo voorts. In het algemeen kan men stellen dat inkomen en levensstijl van de rijkere Amerikaan niet substantieel afweek van dat van de rest. Het overgrote deel van de Amerikanen woonde in hetzelfde soort huizen, ging naar dezelfde scholen, at in dezelfde restaurants, droeg dezelfde soort kleren, reed in soortgelijke auto's en had vergelijkbare hobby's. Wie echt rijk werd — miljonair — liet een groter huis bouwen, maar wel in zijn oude buurt. Hij bleef te midden van zijn *buddy's* wonen. Hij was wel rijker geworden, maar bleef toch een *'average guy'*.

“Is Amerika uiteengevallen in twee antagonistische staten, één van de rijken en één van de armen?”

Dit beeld is anno nu — vijftig jaar later — compleet veranderd. Er is een nieuwe *upper class* ontstaan en een nieuwe *lower class*, beide ongeveer een kwart van de Amerikaanse bevolking omvattend. Daar tussenin bungelt onzeker het restant van de middenklasse, waarvan een groot deel bang is af te zakken tot het niveau van de *lower class*. Murray noemt beeldend de *upper class* Belmont en de *lower class* Fishtown.

De Belmonters gaat het uitstekend. Ze hebben allemaal een universitaire opleiding aan een betere universiteit voltooid, evenals hun echtgenoten. Ze hebben goed tot zeer goed betaalde banen, mede dankzij de mondialisering. Het familie-inkomen ligt ruim boven de 100.000 dollar, en vaak boven de 200.000 dollar. Hun kinderen gaan naar uitstekende, dikwijls private scholen. Ze wonen in voortreffelijke buurten, waar dankzij de hoge huizenprijzen alleen maar net zulke mensen als zijzelf wonen. Ze zijn cosmopolitisch en tolerant, maar stellen wel hoge eisen aan zichzelf en hun kinderen. Ze werken hard, scheiden weinig en als ze wel scheiden blijven ze toch goed voor de kinderen zorgen.

Ze zijn slank, sporten regelmatig en kijken weinig televisie. En zo voorts.

Fishtown levert een heel ander beeld op. De Fishtowners zijn er sedert 1970 in reël inkomen niet op vooruit gegaan. Hun opleidingsniveau is beperkt. Bijna niemand heeft een universitaire opleiding. De intellectuele horizon is beperkt. Amerika is voor Fishtowners de wereld. Van de rest weten ze weinig tot niets. Veel mensen zijn werkloos en leven van een uitkering. Er zijn veel gebroken gezinnen, veel alleenstaande moeders. Er is veel criminaliteit in de buurt. De kinderen groeien op op straat, waar ze met de verkeerde mensen in aanraking komen. De scholen zijn slecht. Het menu bestaat dikwijls uit fast food. Velen zijn veel te dik. Alcohol is een groot probleem. De gemiddelde Fishtowner kijkt 35 uur televisie per week. Er is geen enkel uitzicht op verbetering. Velen voelen zich — terecht of ten onrechte — door de staat in de steek gelaten.

Men hoeft niet briljant te zijn om te begrijpen dat deze tweedeling van de samenleving niets goeds voorspelt. De Fishtowners zijn de afgelopen presidentsverkiezingen voor het eerst in vele jaren massaal naar de stembus gegaan en ze hebben allemaal op Trump gestemd. Zijn nationalistische boodschap — *America first* — is waar ze hun hoop op hebben gesteld. De Belmonters daarentegen hebben overwegend op Clinton gestemd. De politieke strijd die nu gaande is, is in belangrijke mate een klassenstrijd van Belmont tegen Fishtown.

Wat is de conclusie van dit alles? In de eerste plaats zou het goed zijn als iedereen die deel uitmaakt van Belmont, in plaats van hysterisch oppositie te voeren tegen Trump op het gevaar af dat het land ten prooi valt aan een burgeroorlog, zich eerst eens bezint op de vraag hoe het zover heeft kunnen komen dat iemand als Trump president heeft kunnen worden. Ligt de schuld daarvan niet voor een groot deel bij de Belmonters zelf, omdat die de afgelopen dertig jaar wel goed voor zichzelf gezorgd hebben, maar hun natuurlijke leiderstaak niet naar behoren hebben vervuld en Fishtown in de steek hebben gelaten? In het verlengde daarvan zou het goed zijn als Belmont zich de vraag zou stellen hoe de bevolkingsgroepen in het land weer nader tot elkaar kunnen worden gebracht en de fundamentele éénheid kan worden hersteld. **N**

WWW.NOVUMMAGAZINE.NL

NOVUM

novummagazine.nl

Universiteit Leiden

Schokl
Groning
recht op
niet afk
Toc